ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis juni/juli 1992 week 23 t/m 31

63

Bij de voorplaat:
Een tekening uit *De jeugd van Erik de Noorman*, door Hans Kresse.

Gewichtsproblemen

We hebben het echt geprobeerd, maar het is ons wederom niet gelukt op ons streefgewicht te blijven. Een gemiddelde van twintig pagina's per nummer lijkt -zeker nu de redaktie steeds regelmatiger stukken van derden krijgt aangeboden- niet langer haalbaar. Tot het laatst toe hebben we heldhaftig geprobeerd op ons streefgewicht te blijven, maar om vijf voor twaalf ging zelfs de meest fanatieke *weightwatcher* bij het zien van het zoveelste gebakje door de knieën. Vooruit, dan maar weer vier pagina's extra!
Dit nummer staan we uitgebreid stil bij het overlijden van Hans G. Kresse, hernieuwen we onze kennismaking met Erik Heuvel, is er een extra paneel voor het Prikbord aangesleept, krijgen jullie de langverwachtte resultaten van de enquete en beginnen we met *Snapshots*. Deze laaste rubriek vervangt *Kort Amerikaans*, waardoor we dus afscheid nemen van Ton van der Wielen. Tons enthousiasme voor comics leidde er jaren geleden toe dat ZozoLala meer ruimte ging besteden aan de Amerikaanse stripcultuur. Mede door hem is informatie over comics (hoe omstreden ook) niet meer uit ons blad weg te denken. Bedankt, Ton.

Mike

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE AREND
Laarstraat 93
7201 CC Zutphen
(05750-12930)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

DE BOEKENWURM
Corneliuslaan 22
6413 GT Heerlen
(045-228082)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chasséstraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

NOORD
1e Middellandstraat 110c
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 JX Rotterdam
(010-4664368)

DE NOORMAN
Koningstraat 9
6511 LA Nijmegen
(080-226146)

OBELIX
Ten Katestraat 26a
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

PAPYRUS
Raadhuisstraat 81
4701 PN Roosendaal
(01650-62624)

PAULUS
Verdronkenoord 62
1811 BG Alkmaar
(072-126041)

PEP
Oude Aa 1
5701 PZ Helmond
(04920-49222)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-842923)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Korimakersstraat 3
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

SJORS
Schefferspleln 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's-Hertogenbosch
(073-145530)

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TABAC • COMICS • MAGAZINES
WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC • COMICS • MAGAZINES

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-356319)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

JOWAN
Izegemsestraat 8
8500 Kortrijk
(056/35.63.42)

MAX
Heembeeksestraat 288
1120 Brussel
(02/268.41.92)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
(059-30.52.66)

SLOEBERKE
Zwevegemstraat 11
8500 Kortrijk
(056/21.96.68)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015/21.76.05)

DE STRIPOMAAN
KardinaalCardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Paterstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

Hans G. Kresse
Een bezield natuurtalent

Rob van Eijk

Op 12 maart j.l. is Hans G. Kresse (70) in zijn woonplaats Doorwerth overleden. Met zijn heengaan verloor Nederland zonder enige twijfel een van haar belangwekkendste stripauteurs.
*Kort voor zijn dood heeft hij de afronding van de luxe heruitgave van zijn belangrijkste creatie -*Eric de Noorman*- nog mee kunnen maken. Of dat hem iets gedaan heeft valt echter te betwijfelen. Belangrijker is dat Kresse de* Indianenreeks *-die zijn levenswerk zou moeten worden- niet heeft kunnen voltooien. In onderstaand In Memoriam plaatst Rob van Eijck "de mens Kresse" in zijn oeuvre. "Hans Kresse was geen heldhaftige Noorman, of serene Indiaan. Maar wel een briljant tekenaar."*
Kresse -die samen met Marten Toonder geldt als grondlegger van het Nederlandse beeldverhaal- heeft echter nooit school gemaakt. "Waarschijnlijk omdat hij eenvoudigweg een te groot tekenaar was, met een zo persoonlijke stijl dat niemand er in geslaagd is, of het zelfs maar aangedurft heeft, zijn stijl over te nemen."

Indianenreeks

Tegen het eind van de jaren vijftig haastte ik mij als stripverzamelend jongetje minstens eenmaal per week de Haagse binnenstad in. Eerst vlooide ik dan de boekenmarkt af, aan het eind van de Vlamingstraat, en daarna ging ik via de Broekhorststraat naar de tegenwoordig in Haagse kringen legendarische winkel "Manus van Alles". Manus was een paradijs voor stripliefhebbers. De winkel bestond uit twee delen, waarvan alleen het voorste me nog helder voor de geest staat. In het achterdeel bevonden zich namelijk de boeken en tijdschriften voor volwassenen, waaronder ook scabreuze blaadjes, en daar had ik dus, als keurig opgevoed jongetje, niks te zoeken. Aan het voorste deel van Manus had ik echter meer dan genoeg, want daar lagen de strips. Op een tafel stonden enkele dozen met albums: de Suske & Wiskes, de Lombards en Dupuizen, en zelfs de albums van Nero, die speciaal uit België werden gehaald. Daar lagen ook de tijdschriften: Kuifjes en Robbedoezen, Donald Ducks, Sjorsen en Arenden, voor de prijs van een dubbeltje per stuk of drie voor een kwartje. En op de toonbank waarachter Manus zelf troonde, voor mij als klein jongetje dus op een soort ereplaats, lagen de *Eric de Noorman*-boekjes. Twee stapeltjes, een bestaande uit de Nederlandse en een uit de Vlaamse oblongreeks, voor vijfendertig cent per stuk.

Eric de Noorman

De Erics bewaarde ik altijd voor het laatst, net zoals mij thuis geleerd was dat je bij het eten ook het lekkerste voor het laatst moest bewaren. Gretig liep ik de stapeltjes door om te kijken of er een deeltje bij was dat ik nog niet bezat. Als dat zo was, moest ik soms een ander stripalbum dat ik al uit de dozen had uitgezocht, terugzetten. Het waren nu eenmaal geen kapitaalkrachtige tijden en dus moest ik mijn zakgeld zeer selectief besteden. Maar spijt had ik er nooit van, want de Eric-verhalen vormden voor mij het summum van de stripwereld. Die prachtige tekeningen, die spannende, soms enge verhalen.. Met Eric mee op zijn drakkar, de wereld rondzwervend op zoek naar boeven die hun minne streken moesten worden afgeleerd, kastelen bestormend om gevangen te bevrijden en onwillige edelen hun plaats te wijzen, draken en boze magiërs bevechtend die duistere plannen hadden met eenvoudig landvolk, en invallers weerstrevend die rovend en plunderend rondtrekken door gebieden waar orde en veiligheid hoorden te heersen. Dat was de wereld die zich in de avonturen van Eric de Noorman openbaarde.

Allans dierenliefde

Jaren later ontmoette ik de schepper van deze wereld voor het eerst. Ik zat pas kort in de redactie van Stripschrift, dat toen nog niet lang bestond, en ik popelde uiteraard om iets over Eric te schrijven. Staande de vergadering werd toen besloten om Hans Kresse te bellen en hem te vragen of hij bereid was tot een interview. Een ouder redactielid bleek over Kresses nummer te

beschikken en greep zonder aarzelen de telefoon. Dit vervulde mij met diepe bewondering, want zelf zou ik dat toen niet gedurfd hebben: Kresse bellen stond ongeveer gelijk aan het draaien van het nummer van God zelf.
Het was direct duidelijk dat Hans Kresse geen interview wilde. Na lang aandringen en pas nadat de beller gemeld had dat ik geschiedenis studeerde, veranderde hij van mening: over de historie wilde hij wel praten. Dus moest ik zelf, met het zweet in de handen, aan de telefoon komen, waarna ik er hakkelend in slaagde een afspraak te maken.

Draken in Eric de Noorman

Zo ging ik kort daarna, sjouwend met een zware bandrecorder, naar Maarn, waar Hans Kresse woonde in een groot huis midden in de bossen. De hele middag praatten we over Noormannen, Picten, Saksen, britten en Hunnen en aan het eind van de middag vroeg Kresse, omdat we nog lang niet waren uitgepraat, of ik de volgende dag terug wilde komen, wat ik natuurlijk met alle plezier deed.
Hans G. Kresse bleek niet Eric de Noorman zelf te zijn. Ik was niet zo naïef dat ik dat verwacht had, maar toch knaagde een stille hoop in het achterhoofd. Als persoon was hij anders dan Eric. Niet gemakkelijk in de omgang, soms kribbig, mopperend op alles wat hem niet aanstond -en dat was veel- en enigszins bijgelovig. Hans Kresse was geen heldhaftige Noorman of serene Indiaan. Maar wel een briljant tekenaar. Bovendien beschikte hij over veel kennis en een ruime interesse, vooral voor historische zaken. In zijn historische belangstelling was hij geen wetenschapper, maar een verhalenverteller. Hij had een aantal duidelijk omlijnde ideeën over

Inter de woudkoning

Erics verwoeste burcht

het verleden, die niet wetenschappelijk te onderbouwen waren, maar die hij met grote stelligheid naar voren bracht. Hij gebruikte zijn fantasie en sloeg daarom wegen in die een wetenschapper niet snel zal bewandelen. Omdat hij niet werd geremd door de ballast van de wetenschappelijke tradities , kon hij volkomen onbevangen tegen historische vraagstukken aankijken en daardoor oplossingen kon bedenken die origineel waren, ook al waren ze niet erg waarschijnlijk.
Maar zijn grote belezenheid en zijn interesse voor de historie waren overduidelijk. En vooral, in de manier waarop hij zijn mening verdedigde, zijn geestdrift en bezieling. Hans Kresse was een bezield man. Voor de dingen die hij echt belangrijk vond, was hij bereid te vechten. Op zijn eigen manier, dus in zijn werk, in de

Lauri

verhalen die hij wilde vertellen. In zijn strips heeft hij veel van zichzelf gelegd, zowel in zijn Eric de Noorman, als -en vooral- in zijn Indianenreeks.
In de vroege Eric-verhalen is de persoonlijke Kresse nog niet duidelijk herkenbaar. Uit de Atlantis-verhalen en de avonturen onmiddellijk na Erics terugkeer in Noorwegen spreekt een soort moraal die jeugdboeken toentertijd algemeen ten toon spreidden: een nobele ondergrond, waarin begrippen zoals moed,

Natuurschoon

standvastigheid, trouw en opofferingsgezindheid de boventoon voerden. Wél een persoonlijk element in de vroege verhalen wordt gevormd door de bovennatuurlijke aspekten, die in de jeugdlektuur van die tijd minder frequent worden aangetroffen. Lauri de Magiër, de Vala, de Dvergars en diverse monsters wijzen op Kresses hang naar het occulte, naar onverklaarbare, bovenaardse krachten. In deze eerste periode is *Eric de Noorman* nog geen zuiver historische strip, ook al is het duidelijk dat de verhalen in het verleden spelen. Het is echter een onduidelijk verleden, dat niet te plaatsen is in een historische periode. In dit opzicht is *Eric de Noorman* te vergelijken met *Prince Valiant*, waarvan Kresse aanvankelijk duidelijk de invloed heeft ondergaan. Niet in de tekenstijl, want daarin heeft Kresse van het begin af aan een volkomen eigen signatuur gehad, maar wel in de vormgeving: de grootse kastelen, de kleding, de wapenrustingen. Eric beleeft zijn vroegere avonturen in een soort tijdloze sprookjeswereld, met tijdloze figuren als tovenaars, dwergen, draken en nobele vorsten. Deze vroege avonturen vormen de belevenissen van Eric in sprookjesland, zou je kunnen zeggen. Geleidelijk echter komt daar verandering in. De strekking van de verhalen wordt realistischer, en tegelijk wordt ze historischer.
Eric zelf begint afstand te nemen van bovennatuurlijke elementen. Waar hij aanvankelijk zelf ook geloof hecht aan magie en vervloekingen, blijkt hij in *Het moerasmonster* ineens niet meer te geloven in de echtheid van dit monster, waarvoor de plaatselijke bevolking een intense vrees koestert. En Eric krijgt gelijk. Toch blijft het magische element na dit verhaal nog wel een rol spelen, zoals blijkt uit de belevenissen rond het zwaard Tyr, maar in Erics wereld is voortaan het bovennatuurlijke niet meer de gewoonste zaak van de wereld.
Hans Kresse heeft heel bewust de magie uit de strip geveegd, omdat hij in die tijd, na het *Bor-Khan-verhaal*, een duidelijke keuze maakte voor de historie. Eric moest dus zijn avonturen voortaan beleven in een zuiver historische context, en daarin was dus geen plaats meer voor magische verschijnselen. Eric zelf neemt vanaf dat moment de rol op zich van de twintigste eeuwse lezer, die nuchter met beide benen op de grond staat en geen geloof hecht aan bovennatuurlijke flauwekul, in tegenstelling tot zijn metgezellen, die zich nogal eens door bijgeloof laten leiden. Orm bevoorbeeld, die overal zeeheksen en watergruwels ziet, en Svein, die zijn kracht denkt te ontlenen aan zijn helm. Ook het geloof in de Noorse godenwereld vinden we alleen bij Erics kameraden, nooit bij hemzelf. Zijn metgezellen roepen nog wel eens Odin aan of zien Walkuren rijden, maar Eric neemt steeds afstand van dit bijgeloof, dat slechts voor het dommere volk geschikt lijkt. Of voor zijn vijanden, zoals Atilla, die heilig gelooft in de magische kracht van de zeven paardjes. In het algemeen echter speelt de godsdienst nauwelijks een rol in de historische *Eric*-verhalen: de bovennatuurlijke elementen worden er halverwege de serie definitief uitgegoold.
Wat wél steeds een belangrijke rol is blijven spelen in de *Eric*-serie is de natuur. Niet alleen in de manier waarop Kresse van het begin af de fraaiste landschappen heeft getekend, maar vooral in een *gevoel* dat langzamerhand een rol gaat spelen in de reeks: het besef dat er in harmonie met de natuur geleefd moet worden. Het doden van een dier bijvoorbeeld is uitsluitend toegestaan uit noodzaak, en niet voor de lol. Dit ontzag voor de natuur komt duidelijk naar voren in twee vroege avonturen die Eric in zijn eentje beleeft: *De vloek van het goud* en *Het moerasmonster*. "In zijn eentje" wil hier zeggen: zonder menselijk makkers. In deze verhalen wordt hij alleen bijgestaan door dieren: zijn hond Wolf, zijn jonge adelaar en zijn koolzwarte paard, een nakomeling van Raven, de

Dvergars

koning der steppen. De trouw en de kracht van deze drie dieren, en dus de schoonheid van de natuur, worden door Kresse in deze verhalen op opvallende wijze naar voren gehaald. Ook voor de mens in zijn natuurlijke staat toont Kresse in zijn vroege verhalen bewondering: enkele malen duikt er een soort Tarzan-figuur op, zoals Intor de woudkoning, in *De wonderen van Mu*, of Tamar, in *De vloek van het goud*. Beide natuurfiguren zetten zich sterk af tegen de materialistische aspekten van de beschaving en leiden een eenvoudig leven in harmonie met de natuur. Het duidelijkst echter blijkt Kresses ontzag voor de natuur uit *De heer der Heruli*, waar een heel verhaal is gebouwd op de dierenliefde van Allan, die

Eric met zijn trouwe dieren

lijnrecht staat tegenover het macho-gedrag van zijn stamgenoten. In feite is de figuur van Allan een voorafschaduwing van de latere Indianen-reeks, waarin dit respekt voor de natuur veel duidelijker naar voren treedt dan in *Eric de Noorman*.
In het tweede, historische, deel van de serie blijft het respekt voor de natuur beperkt tot de fraaie uitbeelding van uiteenlopend landschappen en zeegezichten. In deze periode stort Kresse zich overduidelijk op het verzamelen van zoveel mogelijk documentatie om zijn verhalen een stevige historische basis te geven. Het is dan ook geen toeval dat eric bij terugkeer van zijn reis naar Brittannië in *De wolf en de havik* zijn burcht volkomen verwoest terugvind en dat deze burcht niet meer in de oorspronkelijke staat wordt hersteld. Eric moet zich voortaan, net als zijn Yarls, tevreden stellen met een veel simpelere behuizing, die grotere overeenkomst vertoont met de werkelijke "burchten" van Germaanse koningen in de 5e eeuw, de tijd waarin Kresse zijn held nu definitief huisvest.
In deze periode begint Eric zich ook met historische gebeurtenissen te bemoeien, zoals met de invallen van de Angelen en Saksen in Engeland en met de invasie van de Hunnen in West-Europa. hij is nu niet meer de droomkoning van sprookjesland, maar een bijna-historisch personage dat werkelijke historische figuren ontmoet, zoals Vortigern, koning van de Britten, Artor, krijgsheer in de strijd tegen de Saksen, Aetius, de laatste Romeinse veldheer, Theodoric, koning van de Wisi-Goten en Attila, de Hunnenvorst.
Deze historische onderbouwing heeft ook invloed op de verhalen zelf, die realistischer worden en aardser van sfeer. De beklemmende spanning die rond veel verhalen uit de eerste periode

JAJA! DE GELE STEENTJES! STEEDS WÉÉR DE GELE STEENTJES; ZE MAKEN JOU NOG ZIEKER EN WAT HÉB JE ÉRAAN? JE KUNT ZE NIET ETEN, NIET DRINKEN...
MAAR JE KAN ER ÁLLES MEE KOPEN! KOPEN! 'N PALEIS VÓL BEDIENDEN; RIJTUIGEN M-MET KOETSIERS... OF... OF VOOR MIJN PART ALLEEN PÁÁRDEN EN DÓNDERSTOKKEN, ALS JE DÁT BEGRIJPT?...
N-NIET GOED; MAAR KOM NU MEE NAAR 'T KAMP EN LEG 'T MIJ DÁÁR EENS RUSTIG UIT...

Goudzucht

tegen wie een flinke vechtpartij meestal voldoende is. Daardoor verdwijnt een groot deel van de geladenheid die de oudere delen kenmerkt.
Deze verandering zet verder door als Hans Kresse met zijn dagelijkse *Eric*-strip in de kranten is gestopt en met de *Erwin*-strip in Pep begint. Hij laat dan de verouderde formule van de tekststrip

'DAAR WAAR DE ZON OPGAAT ZAL JOUW GEEST RUST VINDEN, BROEDER HERT.'
'VERGEEF MIJ EN ZEG JE BROEDER-HERTEN DAT ZIJ MIJ NIET VREZEN... 'OPDAT DE JACHT STEEDS GOED ZAL ZIJN'

Eerbied voor het leven

van de *Eric*-serie hangt, maakt plaats voor de sfeer van het "gewone" avontuur. Ook in de tekeningen wordt deze verandering merkbaar. Veel van de oude verhalen zijn getekend, met zwarte vlekken en schaduwen om het duistere karakter van deze verhalen te benadrukken, maar als de serie historischer wordt, breekt het licht door. De lijnvoering wordt lichter en de sombere duisternis verdwijnt, waardoor de verhalen ook in de tekeningen van sfeer veranderen.

SCHIET MAAR HOOR. IK GA ER TÓCH AAR... MAAR JIJ OOK, HEHE... EN DÁT'S JE VOLDIENDE LOON, STINKERD! M'N LAATSTE STUIVER HEB JE MIJ ÁFGETROGGELD VOOR DEZE ONDERNEMING. SCHÁÁTLIJK ZOUDEN WE TERUGKOMEN, ZÓ'T STRAATÁRM KOMEN WE TERUG... ÁLS WE GÓÍT TERUGKOMEN...
EN DÁT ALLEMAAL, OMDAT JIJ ZO NODIG DÁT DORP DÁÁR OP DE VLÁKTE MOEST AANVALLEN... ÁLS JIJ GE WILDEN MÉT RUST HAD GELATEN...
ACH, STOM VARKEN! WIJ WAREN ÁLLANG STEEDS OMSINGELD. ZE SCHOTEN OP ONZE PÁÁRDEN, DÁÁROM...
H..HÉÉ.. W.. WÁT MANKEERT MÉ? ÁLLES DRÁÁIT...

Blanke hebzucht

De overgang naar het "gewone" avontuur heeft ook tot gevolg gehad dat de verhalen minder episch zijn geworden. Waar Eric het vroeger op moest nemen tegen krachten die zijn vermogens bijna te boven gingen, heeft hij in de latere verhalen nog slechts menselijke tegenstanders, die weliswaar vaak een overmacht vormen, maar vallen en maakt er een modernere balloonstrip van. Daardoor krijgt hij echter minder kans dan vroeger om de sfeer van zijn verhalen in zijn teksten te benadrukken. Er komt weliswaar meer aktie en vaart in de verhalen, maar dit gaat duidelijk ten koste van de geladenheid. De modernisering van *Eric de Noorman* vond echter niet alleen plaats in de vorm, maar ook in de inhoud. Erwin, die de hoofdrol van Eric overneemt, is duidelijk uit ander hout gesneden dan zijn vader. Eric is de klassieke stripheld, die uit vrijwel uitsluitend nobele karaktertrekken is opgebouwd, maar aan Erwin mankeert het een en ander: hij is trots en opvliegend, een dwarskop die niet altijd zijn verstand laat prevaleren. Erwin is dus veel menselijker dan Eric ooit geweest is. Daarmee sloot Kresse dus aan bij de tendens die in de jaren zestig in de stripwereld begon door te dringen: de held was niet meer onfeilbaar, maar werd mens en dus ook behept met minder goede karaktertrekken.
Erwins avonturen verschenen niet meer met dezelfde ijzeren regelmaat van die van zijn vader Eric. Hans Kresse begon zich namelijk meer te concentreren op zijn tweede grote liefde, die voor de Nooramerikaanse Indianen. Al vanaf het begin van zijn carrière had hij verhalen over hen getekend, zoals *De Grote Otter*, *De Gouden Dolk* en de serie *Matho Tonga*, maar steeds waren zij op het tweede plan gebleven, omdat Kresse het grootste deel van zijn aandacht moest besteden aan zijn hoofdwerk, de dagelijkse strip van Eric de Noorman. In het begin van de jaren zeventig echter begonnen zij op hun beurt *Eric*/*Erwin* te verdringen, toen Kresse de kans kreeg bij Casterman zijn Indianen-reeks op te zetten.
In deze Indianen-reeks zien we Hans Kresse als bezield auteur op zijn best. Zijn gedrevenheid, zijn woede over datgene wat de mens allemaal vernield heeft, komt in deze Indianen-reeks ten volle tot ontplooiing. Niet alleen zijn woede over de feitelijke vernietiging van de Indianen zelf, maar ook zijn woede over datgene wat de Indiaan voor hem personifieerde, namelijk een leven in harmonie met de natuur. In al zijn Indianenverhalen is de blanke steeds de schurk,

degene die uit is op materieel gewin en daarvoor alles opoffert: niet alleen zijn eigen karakter, maar ook iedereen die hem bij zijn streven naar rijkdom in de weg staat. De Indiaan daarentegen heeft slechts een beperkte behoefte aan materiële zaken, hij wil alleen maar leven op een manier die de natuur geen geweld aandoet. Zo was het land bijvoorbeeld niet van de Indianen, maar waren de Indianen van het land. Terwijl de Europeanen het land veranderden, dus de natuur in cultuur brachten, deden de Indianen dit niet. Ze mochten het niet, ze *konden* het niet, uit respekt voor de natuur. Zij leefden in evenwicht met de natuur, en dit evenwicht mocht niet door de mens verstoord worden. Zij zagen zich dus als een *onderdeel* van de natuur in plaats van als *meesters* van de natuur, zoals Europeanen doen.

De gezellen van het kwaad

Dit gevoel komt overduidelijk naar voren in Kresses Indianenverhalen, vooral in die van de Indianen-reeks, waarmee hij in 1972 begon. Het was zijn bedoeling in deze reeks de volledige geschiedenis van de Noordamerikaanse Indianen in hun confrontatie met de blanke veroveraars te vertellen, gezien vanuit het Indiaanse standpunt, om op deze manier het onrecht dat hun is negen verschenen delen is hij blijven steken in de eerste kontakten van de Apachen met de Spaanse veroveraars die vanuit het zuiden kwamen opdringen. Gezondheidsproblemen, en natuurlijk ook het klimmen der jaren, zijn er de oorzaak van geweest dat zijn produktie de laatste tien jaar sterk is afgenomen. En assistentie zoeken bij andere tekenaars, daarvan heeft Kresse nooit iets willen weten. Bijna altijd heeft hij alleen gewerkt, en als anderen -in zijn geval uitsluitend tekstschrijvers- zich met zijn werk bemoeiden, verliep deze samenwerking nooit bevredigend. Hij heeft zijn eigen werk altijd volledig in eigen hand willen houden: het waren *zijn* strips, *zijn*

Harmonie met de dieren

kinderen. Met zijn tekeningen heeft nooit iemand zich bemoeid, heeft niemand zich ooit *kunnen* bemoeien. Want hoewel hij als schrijver niet zo briljant is geweest, was hij dat als tekenaar wel. Tekenen ging hem gemakkelijk af, hij was een natuurtalent, die werkelijk alles kon tekenen wat zijn geestesoog zag. Hij heeft dan ook altijd een volstrekt eigen stijl gehad. In zijn tekeningen is geen enkele invloed waarneembaar van welke andere tekenaar dan ook. In zijn tekenstijl is Hans Kresse altijd zichzelf geweest, zoals hij dat als schrijver ook wilde zijn. Invloed van anderen hield hij buiten de deur, hij wilde zelf uitmaken wat goed was en wat niet. Kresse is altijd een eenling geweest, die zijn eigen weg ging, met uitgesproken meningen over de zaken die hem werkelijk bezig

De zang van de prairiewolven

aangedaan des te schrijnender te kunnen schetsen. Bovendien wilde hij de moderne mens een spiegel voorhouden door hem zijn verre voorouders van hun meest materialistische kant te laten zien, omdat hij vond dat juist in onze tijd het materialisme ongenadig over de wereld walst, daarbij alles verpletterend wat in zijn ogen waarde heeft. Zijn liefde voor de natuur, waarvan hij in zijn hele werk blijk heeft gegeven, is de bezieling geweest die hem dreef tot het maken van zijn verhalen over de Indianen, wier levenswijze voor hem *het* voorbeeld was van een harmonieuze en serene manier om met de natuur om te gaan.
Hans kresse heeft zijn Indianen-reeks niet kunnen voltooien. In de hieiden. Hij was een Lone wolf. Misschien heeft hij om deze reden ook nooit navolgers gehad. Niemand heeft zijn stijl overgenomen, hij heeft geen school gemaakt. Dat ligt niet aan het feit dat hij realistisch tekende, want hoewel karikaturale tekenaars vaker elkaars stijl overnemen gebeurt dat bij realisten ook wel. Waarschijnlijk komt het dus omdat Hans Kresse eenvoudigweg een te groot tekenaar is geweest, met een zo persoonlijke stijl dat niemand er in geslaagd is, of het zelfs maar aangedurfd heeft, zijn stijl over te nemen. Het was de stijl van een levensgroot talent, die dit talent gebruikt heeft om vorm te geven aan zijn persoonlijke gedrevenheid.

Jubileum Lezersenquête

Sinds een half jaar alweer hebben jullie de uitslag van onze jubileum-enquete tegoed. Wij mochten 186 formulieren ontvangen, die stuk voor stuk door ons zijn gelezen, ontcijferd (wat een handschriften soms!) en besproken. Door de vele open vragen was het verwerken van jullie antwoorden een waar monnikenwerk. Het celibaat hebben wij weliswaar niet overgenomen, maar ons drankgebruik mag er ook zijn. Zodoende hebben wij de maandenlange inspanning niettemin volbracht en kunnen we jullie nu de resultaten presenteren.
Wij dachten ons heel wat werk te kunnen besparen door jullie alleen naar de beste strips, scenaristen en tekenaars te vragen, zodat we niet van iedereen een lijstje van vijf of tien namen per categorie zouden ontvangen. Dat bracht echter een ander probleem met zich mee: een enorm aantal gegadigden per categorie met elk een vrij klein aantal stemmen. Achteraf kunnen we dat wel verklaren: wanneer in en bepaald jaar verschillende strips verschijnen die je goed vindt, komen ze allemaal wel op een lijst met de beste albums terecht. Kun je echter alleen het allerbeste album kiezen, dan zul je een aantal andere goede strips moeten laten vallen. Dat werkt onenigheid in de hand. Zo werden alleen al voor de categorie Beste strip aller tijden 73 verschillende titels genoemd. Om er nog enigszins lijn in te kunnen ontdekken, vermelden we daarom bij de categorieën (Nederlandstalige) Strip aller tijden en (Nederlandstalige) Strip 1991 alleen de series. Eén album heeft echter een aparte vermelding verdiend: van de 25 stemmen die op Blake en Mortimer (Beste strip aller tijden) werden uitgebracht, gingen er maar liefst 20 naar Het gele teken. Die strip had dus ook geheel op eigen kracht op nummer één kunnen staan.
Bovendien zullen er waarschijnlijk albums en auteurs zijn, die niemand als beste zou kiezen en toch bij velen de bovenste, pakweg, vijf zouden horen. Die blijven nu buiten beeld. Wij hebben ons lesje dan ook geleerd. Mochten we in de toekomst nog eens vragen om beste strips, scenaristen en tekenaars op te geven, dan zullen jullie lijstjes weer welkom zijn.
De beperkte keuze die de enquete jullie liet, heeft echter ook een voordeel: zij dwingt tot een van de twaalf top 5-en hebben gebracht, mogen dan vaak niet zoveel stemmen hebben gekregen: voor degenen die hen hebben gekozen, zijn het wel de uitschieters van 1991.
Opvallend is, dat de Strips aller tijden vrijwel volledig bestaan uit recente series. Zelfs een klassieker als *Kuifje* werd nauwelijks genoemd. Toch is er vroeger veel goeds verschenen en zijn de lezers van ZozoLala in grote meerderheid oud genoeg (waarover hierna meer) om hun klassieken te kennen. Het lijkt erop dat een recente strip meer kans maakt om als beste te worden genoemd, omdat hij nu eenmaal nog vers in het geheugen ligt. Zo bekeken valt de eerste plaats voor *Blake en Mortimer* als Strip aller tijden nog meer op.
Grote eensgezindheid was er wel over de scenaristen. Van Hamme is naast nummer één als Internationale scenarist aller tijden ook eerste als scenarist van 1991 en Lodewijk doet hem dat na in beide Nederlandstalige categorieën. Natuurlijk is er in scenaristen minder keus, maar dat verklaart nog niet dat beide heren hun collega's zo ver op afstand houden. Hun voorsprong moet betekenen dat ze voor velen van jullie zonder meer de beste scenaristen zijn. Er zijn overigens nogal wat inzenders, die Van Hamme ook graag als beste Nederlandstalige scenarist zouden zien. Van Hamme is echter een Waal. Hij spreekt weliswaar Nederlands, maar bij ons weten schrijft hij in het Frans. Voor de Nederlandstalige categorieën hebben we hem dan ook niet meegeteld. Ook opmerkelijk is, dat Charlier door twee lezers wordt genoemd als Scenarist 1991. De goede man is echter al eerder overleden. We zullen maar aannemen dat beide stemmen betrekking hebben op Charlier's aandeel dat hij voor zijn dood in het scenario van *Arizona Love* heeft gehad, maar we hebben eerlijk gezegd onze twijfels. Dat is ook niet zo gek, wanneer je enqueteformulieren onder ogen heb gehad met als nominatie De zwarte steen uit de serie *Thorgal* (dat moet toch echt *Jugurtha* zijn) en het onovertroffen album De gebroeders Karamazov van Julsing.

François Bourgeon

Die laatste lezer heeft Dostojewski kennelijk beter gelezen dan Julsings verhalen over de gebroeders Samarof. Wat valt er nog meer over de lijstjes te zeggen? Bijvoorbeeld dat Bourgeon alom tegenwoordig is. Met *De gezellen van de schemering* (2°) en *De kinderen van de wind* (5°) staan maar liefst allebei de series die hem beroemd hebben gemaakt tussen de Strips aller tijden. Daarnaast scoort hij goed als Scenarist aller tijden (4°), is hij bovendien eerste in de categorie Tekenaar aller tijden en is hij tenslotte genoemd als Tekenaar 1991 (4°). Dat laatste is opmerkelijk, omdat er in 1991 geen enkel nieuwe publikatie van zijn hand is verschenen. Waarschijnlijk heeft een aantal lezers zich gebaseerd op een van de herdrukken die vorig jaar van zijn werk is uitgekomen.
Bij de Strips 1991 doen gelukkig niet alleen de meest commerciële titels het goed. Moeilijker strips als *Siberië* en *De weg naar Selma* slaan eveneens aan en zo mag jullie redaktie het graag zien. Uit de formulieren komt ook naar voren, dat veel ZL-lezers de Amerikaanse stripmarkt hebben ontdekt. De vijfde plaats voor *Calvin and Hobbes* als Strip 1991 en de tweede plaats voor Alan Moore als Scenarist 1991 zijn daar voorbeelden van. Uit jullie opmerkingen blijkt, dat de stemmen in veel gevallen de Engelstalige uitgaven betreffen en niet het vertaalde werk.
Bij de categorieën voor de Nederlandstalige strips en auteurs ligt het weer helemaal anders. Daar treffen we juist veel klassieke namen aan, zoals Eric de Noorman, Heer Bommel, Toonder en Vandersteen. De verdiende eerste plaats voor Kresse als Nederlandstalige tekenaar aller tijden mogen we als een postuum

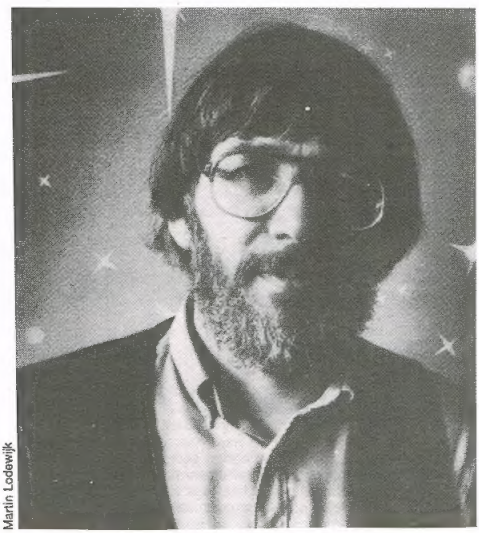

Martin Lodewijk

eerbewijs beschouwen. Ook hier weer een aantal twijfelachtige inzendingen. Joost Veerkamp en Jan de Maesschalck mogen schitterende illustraties maken, maar het zijn geen striptekenaars en ze tellen dus niet mee. Eveneens twijfelachtig is de overwinning van *Muizentheater* als Nederlandstalige strip 1991, want het album verscheen al in 1990. Weliswaar aan het einde van het jaar, maar toch. Omdat we de beroerdsten niet zijn (en er veel op werd gestemd) hebben we het maar zo gelaten.
En waar was het nou voor nodig om je naam en je adres in te vullen? Eerlijk gezegd: nergens voor. Zonder na te denken hebben wij er naar gevraagd en kennelijk eveneens zonder na te denken hebben jullie het bijna allemaal braaf zitten invullen. De enige vraag die we in de enquete niet hebben gesteld (hoe kritisch zijn onze lezers?) is daarmee meteen beantwoord. Over jullie verdere persoonlijke gegevens kunnen we kort zijn: van onze lezers woont ongeveer een kwart in België en driekwart in Nederland. Op een enkele uitzondering na bestaat ons publiek geheel uit mannen. Verder blijkt de helft van onze lezers ergens in de twintig te zijn en is zelfs bijna 80% tussen de twintig en de veertig. Dat vertaalt zich kennelijk in de bedragen die men aan strips kan besteden, want ruim de helft geeft meer dan ƒ60,- per maand uit aan zijn ("of haar" kunnen we eigenlijk wel weg laten) hobby. Voor meer dan een derde van onze lezers is dat zelfs meer dan ƒ100,- per maand.

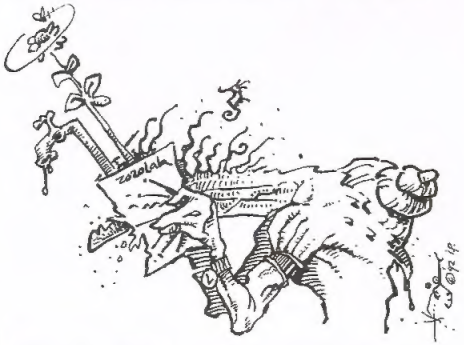

zozo... gemiddelde lezer is voornamelijk mannelijk, .. leeftijd tussen twintig en veertig. besteedt zozo'n f100,- aan strips ....

Inktvis-produktie

DE LEZERS VAN ZOZOLALA

De leeftijden:

14 t/m 19:	17	(9,35%)
20 t/m 29:	91	(50,00%)
30 t/m 39:	53	(29,10%)
40 t/m 49:	17	(9,35%)
50+:	4	(2,20%)

De kunne:

man:	177	(98%)
vrouw:	3	(2%)
	180	(100%)
	(6 blanco)	

De landen:

Nederland:	141	(76%)
België:	45	(24%)

De uitgaven:

ƒ 0,- - ƒ 20,-/Bfr. 0-380:	14	(7,6%)
ƒ21,- - ƒ40,-/Bfr.381-760:	38	(20,5%)
ƒ41,- - ƒ60,-/Bfr.761-1140:	38	(20,5%)
ƒ61,- - ƒ100,-/Bfr.1141-1520:	32	(17,3%)
meer dan ƒ100,-/Bfr.1520:	63	(34,1%)
	185	(100%)
	(1 blanco)	

Strip aller tijden:

1.	Blake en Mortimer	25
2.	De gezellen van de schemering	10
	Watchmen	10
4.	XIII	9
5.	De kinderen van de wind	8

Scenarist aller tijden:

1.	Jean van Hamme	40
2.	Michel Charlier	18
3.	Edgar-Pierre Jacobs	12
4.	François Bourgeon	10
	Alan Moore	10

Tekenaar aller tijden:

1.	François Bourgeon	24
2.	Jean Giraud/Moebius	20
3.	André Franquin	11
	Hermann	11
5.	Don Lawrence	8

Strip 1991:

1.	Largo Winch - Groep W	12
2.	Siberië	11
3.	Peter Pan - Londen	9
	XIII - XIII contra I	9
5.	Calvin and Hobbes	7
	De weg naar Selma	7

Scenarist 1991:

1. Jean van Hamme	43
2. Alan Moore	9
3. Tome	7
4. Cothias	6
Yann	6

Tekenaar 1991:

1. Don Lawrence	15
2. Régis Loisel	12
3. Vance	9
4. François Bourgeon	7
Philippe Francq	7

Nederlandstalige strip aller tijden:

1.	Franka	18
2.	Eric de Noorman	12
3.	Heer Bommel	9
4.	Agent 327	8
5.	De familie Doorzon	7

Nederlandstalige scenarist aller tijden:

1. Martin Lodewijk	52
2. Marten Toonder	20
3. Willy Vandersteen	9
4. Hans Kresse	8
5. Gerrit de Jager	7

Nederlandstalige tekenaar aller tijden:

1. Hans Kresse	26
2. Henk Kuijpers	21
3. Joost Swarte	13
4. Dick Matena	10
Willy Vandersteen	10

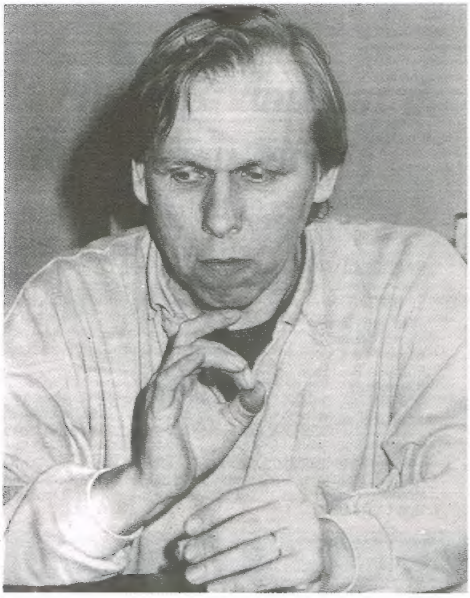

Henk Kuijpers

Nederlandstalige strip 1991:

1. Muizentheater	12
2. De pinguïns	8
Franka - Moordende concurrentie	8
Storm - De terugkeer van de rode prins	8
5. De Groote Dick Bosch Almanak	5
Joost mag het weten	5
Moesashi	5
Sam	5
Tom Carbon	5

Nederlandstalige scenarist 1991:

1. Martin Lodewijk	31
2. Gerrit de Jager	9
3. Henk Kuijpers	7
Dick Matena	7
4. Hein de Kort	5

Nederlandstalige tekenaar 1991:

1. Jan Bosschaert	17
2. Dick Matena	14
3. Bert van der Meij	9
4. Theo van den Boogaard	8
Henk Kuijpers	8

STRIPBLADEN

Voor we beginnen aan de tijdschriften vertellen we jullie even iets over de spelregels. Om in een lijstje opgenomen te worden moet een titel minstens drie stemmen gekregen hebben. Zo blijft het overzichtelijk en hebben de scores enige betekenis. De lijstjes zijn volledig, wat wil zeggen dat alle titels die er niet in voorkomen geen of minder dan drie stemmen kregen. Na de titel worden achtereenvolgens gemiddelde score en het aantal stemmen vermeld. Lees en huiver!

Uitslag stripamateurbladen

Fresco	7	(11)
Jet	6,4	(8)
Phoenix	5,5	(3)
Striptuur	5,3	(11)
Iris	5	(5)
Project Uhm	5	(3)

Het is duidelijk: amateurbladen worden niet gelezen. De vraag werd niet eens serieus genomen (Welke amateurbladen "lees" je, schreef iemand). De twintig procent die zegt wel eens een amateurblad in te kijken bestaat niet alleen uit de mensen die zo'n blad vrijwillig aanschaffen, maar vooral ook uit de makers van de bladen zelf en al hun vrienden, kennissen en aangetrouwde familie die vonden dat ze het blad niet konden weigeren. Hoe het ook zij, bij de waardering kan er zelfs bij deze groep niet meer dan een goedbedoelde glimlach vanaf. Als je dan ook nog bedenkt dat de prijzen van sommige amateurbladen aanzienlijk zijn (koop je ook een goed tweedehands album voor) en dat de verspreiding in veel gevallen beperkt is, lijkt de crisis compleet. Alleen heel ver weg vallen in de vorm van Fresco en een paar tevreden lezers van Onbegrijpelijke verhalen en Kartoen nog wat lichtpuntjes te ontwaren.

Uitslag stripinformatiebladen

ZozoLala	8,1	(177)
de Toestand	7,8	(17)
Advance Comics	7,7	(3)
Les Cahiers de la BD	7,3	(3)
Stripschrift	7,2	(75)
Comics journal	6,8	(4)
Wartaal	6,8	(4)

Als we naar de uitslag bij de stripinformatiebladen kijken, stijgt ons een (gezonde) blos naar de wangen. Deze wordt niet zozeer veroorzaakt door het al eerder vermelde verhitte telwerk, als wel door jullie hoge waardering. En alsof dat nog niet genoeg is, blijken we voor iets minder dan een derde van jullie het énige (strip)tijdschrift te zijn. We doen ons best om in de toekomst aan jullie hoge verwachtingen te blijven voldoen. Op de tweede plaats wordt benadrukt hoe gevoelig het verlies van de Toestand voor de Nederlandse stripwereld is. Zeker als je kijkt naar het grote aantal buitenlandse bladen in de rest van de lijst. Een flink aantal mensen, tenslotte, leest Stripschrift of zegt dat als gevolg van het verdwijnen van de Toestand te gaan doen.

Jan Bosschaert

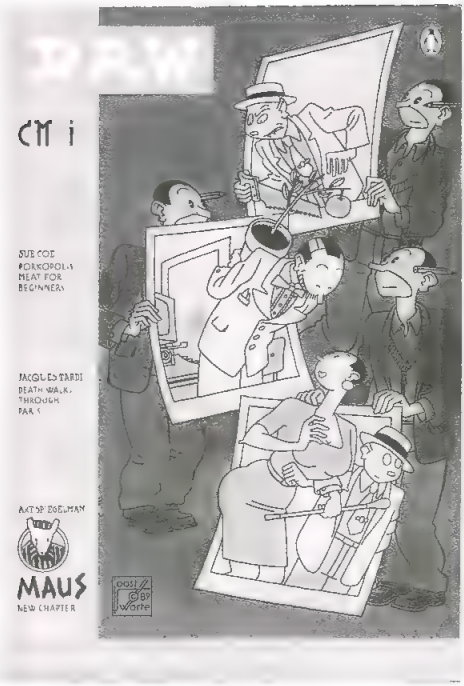

RAW

Uitslag overige bladen

RAW	9	(5)
Wordt Vervolgd	8,6	(5)
Vécu	7,8	(3)
Sjors & Sjimmie Stripblad	7,3	(52)
(A Suivre)	7,3	(10)
Robbedoes	6,7	(38)
L'Echo	6,4	(4)
Kuifje	6,1	(40)
Imago	6	(3)
Donald Duck	5,9	(15)

Bij de overige bladen valt op dat de buitenlandse bladen heel aardig scoren. Raw is volgens een klein groepje *post-literates* zelfs onmisbaar. Misschien een idee voor diegenen onder jullie die het verdwijnen van Titanic en Wordt Vervolgd nog steeds betreuren. De jeugdbladen worden stevig gelezen en redelijk tot minder stevig gewaardeerd, waarbij Kuifje volgens sommigen al enige tijd wat minder wordt.

ZOZOLALA

Voor de eerste maal bij een enquete, besloten wij ook zelf eens met de billen bloot te gaan. Vol spanning en met het angstzweet over het hele lichaam, zaten we te wachten op de resultaten. Ten onrechte, zo bleek, want afgezien van hier en daar wat (opbouwende) kritiek blijken jullie ZozoLala vrijwel unaniem positief te beoordelen. Dit bleek al eerder bij de bladen, waar jullie ons gemiddeld een 8,1 gaven, maar werd in deze categorie nog eens extra duidelijk. Beste indicatie is misschien wel het feit dat maar liefst 75 personen niets had ingevuld bij *Slechtste Rubrieken* tegenover slechts 11 personen bij *Beste Rubrieken*. Er waren zelfs zes mensen die geen keuze konden maken en zeiden dat ze alles goed vonden en dat er geen echt slechte rubrieken tussen zaten. Dit was natuurlijk een pak van ons hart en met alweer wat meer zekerheid hebben we ons ook door de rest van de vragen geworsteld.
Bij de Beste Rubrieken gaven veel mensen geen reden op. Werd dit wel gedaan, dan kwam dit voornamelijk neer op: 'informatief'. Bij iedere rubriek was er een aantal mensen dat zich door ons commentaar lieten leiden bij de aanschaf van albums.
Er kwamen vier favorieten naar voren met op de eerste plaats het Laatste Oordeel (81 stemmen). Simpelweg de informatie over het niveau van nieuwe uitgaves gaf hier de doorslag. Sommige mensen vonden het ook leuk om hun smaak met de onze te vergelijken, anderen vonden dat we goede kritieken schreven. Daarna kwam het Prikbord (78), dat door veel mensen behalve informatief ook gewoon leuk gevonden werd. Eén persoon vond het vooral goed voor het slapen gaan. Op een derde plaats staat de Stripvoorspelling (71), gewaardeerd om de informatie over wat er uit komt en de cursieve kommentaren. Acacialaan 21 (49), komt op een vierde plaats. De goede vragen, het originele tekenwerk, de 'inside information' en de algemene promotie van Nederlandstalig werk werden hier genoemd. In de achterhoede vinden we achtereenvolgens de Agenda (19), Kort Amerikaans (18), de Kerst/en Nieuwjaarskaarten (10), de Index (3) en het Redax (2). Hier zijn geen schokkende motivaties terug te vinden, behalve natuurlijk dat de kaarten vooral gewaardeerd worden voor het originele tekenwerk. Buiten mededinging, want geen rubrieken, zijn ook nog gemeld de interviews, analyses en het Stryptogram. Genoeg gejubeld, over naar de categorie slechtste rubrieken. Zoals gezegd werd er mild gehakt, maar bij één rubriek vielen toch nog noemenswaardige spaanders; Kort Amerikaans (77 keer genoemd). Gelezen uitspraken zijn: 'te dollarneukerig', 'zijn dat ook al strips', 'het naamgrapje is het leukste van de hele rubriek', 'te zeer voor incrowd', 'slecht geschreven' en 'te oppervlakkig'. De tegenstanders zijn in twee duidelijke kampen in te delen. Eén grote groep mensen blijkt niet van Amerikaanse strips te houden en heeft weinig zin zich erin te verdiepen en een nagenoeg evengrote groep mensen interesseert zich wel voor Amerikaanse strips, maar vindt dat Kort Amerikaans aan de verkeerde dingen aandacht schenkt. Indien de laatste groep gelijk heeft, verklaart dit gedeeltelijk de aanhoudende afkeer van de eerste groep. Deze uitslagen hebben er toe geleid, dat we Kort Amerikaans een aantal malen achterwege hebben gelaten en dat we het dit nummer nogmaals proberen en wel met een andere opzet. (Waarmee het eerste resultaat van de enquete geboekt is). De overige rubrieken strijden om de laatste plaats: de Agenda (10), het Laatste Oordeel en de Stripvoorspelling (beide 8) de Index (7), Acacialaan (5), het Prikbord (4) en uiteindelijk de Kaarten (2), waarmee het redax de dans ontspringt.
En net toen we dachten dat het de goede kant opging, kregen we de categorieën 'meer/minder aandacht' onder ogen. Hoe lovend jullie ook zijn, iedereen blijkt nog wel wat wensen over te hebben om het blad te 'verbeteren'. Hier volgt een overzichtje van de meest voorkomende verzoekplaatjes.

Meer Aandacht (niet ingevuld: 63 stemmen)

Laatste Oordeel	11
analyses	11
klassiekers	10
Amerikaans	9
albumbesprekingen in het algemeen	9
Stripvoorspelling	7
Prikbord	6
gevestigde strips	5
amateurstrips	5
achtergrond informatie	4
nieuw talent	4
auteurs i.h. algemeen	4

Daarnaast zagen jullie ook nog graag wat meer aandacht voor onder andere goede artikelen, opbouwende kritiek, Juttemis, dode auteurs, Kresse (waarmee het 2e resultaat geboekt is), Charlier en Hubinon, 'ontwikkelingslanden', nooit verschenen strips, strips, strips in het blad, tekeningen, plagiaat, rotzooi, sociale misstanden, op tijd verschijnen, nieuwe medewerkers (m/v), een kontaktrubriek en uiteraard een postrubriek. Het laatste waar om gevraagd wordt is 'uitbreiding', iets waar iedereen het waarschijnlijk wel mee eens is op de (continu overspannen) redaktie na. Snoer de touwen nog even vast en pomp de longetjes weer extra vol, want waar 'voors' zijn, daar zijn 'tegens'. In aantal weliswaar iets minder, maar minstens zo verhelderend...

Minder Aandacht (niet ingevuld: 110 stemmen)

Amerikaanse strips	12
Kort Amerikaans	9
Amerikaanse pulp	6

Veel meer uitgesproken aversies hadden jullie niet, maar er werd nog wel voorzichtig gesputterd over advertenties, eigen uitgaven, luxe uitgaven en onpopulaire pseudo intellectuele strips.
Over naar de analyses. We zagen al eerder, dat dit een onderdeel is dat hoog aangeslagen wordt en dat blijkt hier nog eens extra duidelijk. De beoordeling is uitermate hoog en 'zeer goed' wordt zelfs het meest genoemd. Negatieve klanken worden wel afgegeven, maar verstommen onder het gewicht van alle positieve klanken. Kijk en huiver.

Analyses (niet ingevuld: 29 stemmen)

zeer goed	59
goed	43
redelijk	2
aardig	6
slecht	2
wisselt	9
interessant	20
het moet je interesseren	7
oninteressant	3
dé helpende hand	10
te filosofisch	8
te subjectief	8

Daarnaast stimuleert het nog de aanschaf, vindt men het gewoon leuk, maar ook te pocherig, zelfs te intellectualistisch (voor iemand die dergelijke woorden bezigt, kunnen we daar nog inkomen) en wordt er zowaar gevraagd om een analyse van Druuna (zodra de pagina's zijn losgepeuterd, werpen we ons er nog eens vol bovenop). Het blijkt dus dat analyses hoog aangeschreven staan bij jullie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er bovendien 19 keer (en bij Overige Opmerkingen nog een aantal keer) om meer analyses gevraagd wordt. We doen ons best, maar een goede analyse kost veel tijd en energie.
Ook de vormgeving blijkt in de smaak te vallen. Omdat een goede vormgeving er een is die niet opvalt, vreesden wij dat jullie met deze vraag niet veel zouden kunnen doen. Het tegendeel bleek waar. Hier en daar verscheen nog een antwoord dat de plank geheel of gedeeltelijk missloeg, maar het overgrote deel kwam met gerichte adviezen en een positieve oordeel. De layout afdeling was niet ontevreden met het volgende resultaat:

Vormgeving (niet ingevuld: 16)

zeer goed	34
goed	88
redelijk	8
aardig	3
slecht	0
overzichtelijk	14
helaas geen kleur	8
mooi	8
sober (en degelijk)	8
verzorgd	8
mag dikker	5
mag wilder	4

Een pluim van Marcel Damen, want toen hart en een flem moesturen gaf wat problemen

Jullie vinden het bovendien funktioneel, naadje, soms rommelig, modern, herkenbaar, zozolala, professioneel, gezellig & leuk, handig en weten ook de covers zeer te waarderen. De volgende tips werden ons ook nog aan de hand gedaan: ZozoLala zou gebonden of geplakt moeten zijn (veel te duur), het heeft een andere titel nodig (helaas, wij zijn nog altijd dik tevreden met deze), jullie moeten een losser lettertype gebruiken voor de koppen (misschien), het lettertype zou Times moeten zijn (veel te zakelijk, we zijn een blad, geen krant), de tekst zou uitgevuld moeten worden (opnieuw: te zakelijk en te strak), wat dachten jullie van ZozoLala-verzamelmappen (die kans is klein).
Tenslotte waren we nog nieuwsgierig, voor hoeveel procent jullie ZozoLala lazen. Ook hier was het resultaat boven verwachting:

Ik lees ZozoLala

voor 100%	87
voor 75%	57
voor 50%	22
voor 25%	6
geen antwoord	2
100% à 75%	8
75% à 50%	4

Omdat het een gratis blad is, zul je altijd lezers hebben die het enkel halen voor die ene rubriek waarin zij geïnteresseerd zijn. Toch blijkt dat iets meer dan de helft van de lezers het blad in zijn geheel doorleest en dat maar liefst ruim 95% het blad voor minstens de helft leest. We mogen dus wel stellen dat onze inspanningen gewaardeerd worden, onze dank is groot.

OVERIGE OPMERKINGEN

Sluitpost van een enquete is vaak het kopje "overige opmerkingen". Dit is een stukje service naar degene die de vragen moet beantwoorden, omdat hij/zij daar alles kwijt kan wat hem/haar op het hart lag en waar tot dat moment geen gelegenheid voor was. Bovendien kan het zijn dat de opstellers van de enquete een onderwerp over het hoofd hebben gezien dat op deze manier toch boven komt borrelen. Diegene die de enqueteresultaten moet structureren heeft, omdat de opmerkingen zo divers en moeilijk te rubriceren zijn, over het algemeen problemen om deze opmerkingen te vertalen in algemene uitspraken of conclusies.
Ondanks deze verwerkingsproblemen willen we jullie de gemaakte opmerkingen niet onthouden, omdat ze ofwel voor de redactie essentiële elementen bevatten om aan te werken ofwel omdat ze soms gewoon ontroerend en aardig zijn. Hieronder volgt een opsomming van de gemaakte opmerkingen, zoveel mogelijk per categorie geordend. Sommige opmerkingen staan haaks op elkaar; de meningen blijken verdeeld te zijn! Wanneer een opmerking regelmatig is teruggekomen is daar een uitroepteken achter gezet. Waar nodig heeft de redactie de vraag of mededeling van een cursief commentaar voorzien.

Kan ZozoLala niet op commerciële basis gaan werken en daardoor in kleur verschijnen? *Wij hebben gezien hoe het commerciële bladen in Nederland vergaat. Maar wie weet dat er ooit nog eens iets in kleur verschijnt... Misschien bij 25 jaar ZozoLala?*
De rubriek Acacialaan schiet zijn doel voorbij: was de bedoeling niet korte interviews over nieuwe projecten? / Een waardeloze benaming van een goede rubriek! *Sommige interviews zijn wat langer dan de andere en beslaan meer het oeuvre van de tekenaar dan de nieuwe projecten, dat klopt. Maar die info wilden we jullie toch ook niet onthouden.*
Kunnen jullie niet eens een stripdag in de omgeving van Arnhem organiseren?
Hanteer voor het Laatste Oordeel strengere criteria. / Bespreek geen series die niet de moeite waard zijn. / Het Laatste Oordeel moet veel uitgebreider dan nu. *We proberen altijd nieuwe series/albums voor zover ze de moeite waard zijn te bespreken.*
Kom vaker met diepgaander analyses! *Een kwestie van veel tijd hebben. Maar we doen ons best.*
Langdradige analyses moeten gestopt worden, die pagina's kun je beter benutten voor een gevarieerde inhoud. *Wanneer we een goede analyse hebben, wordt die zeker geplaatst. We zullen waken voor langdradige verhalen.*
Probeer eens nieuwe invalshoeken en blijf vernieuwend.
Waarom ligt ZL eerder in de winkel dan dat ik als abonnee hem op

mijn deurmat aantref? *Vanuit de drukkerij wordt de verzending naar de winkels en naar de redactieruimte geregeld. De verzending van de abonnees vindt dan vanaf de redactieruimte plaats en daar kan dan een paar dagen tussen zitten.*
ZozoLala is vaak te laat (!), zodat ik weinig meer aan de Stripvoorspelling heb. / Dankzij de Stripvoorspelling weet ik wat er op stripgebied gaat verschijnen. *We proberen toch iedere keer op tijd te verschijnen.*
Ga door met de Zeer Luxe reeks (!). / De Zeer Luxe reeks is veel te duur. Kunnen jullie die verhalen niet in softcover uitgeven? *Voorlopig geen Zeer Luxe albums meer. Eerst de continuïteit van ZozoLala veilig stellen en werken aan vernieuwing.*
Al die gelimiteerde uitgaven laten mij koud. 1991 kenmerkt zich door een overaanbod aan luxe edities. / Strips worden teveel een beleggingsobject en het grote publiek schiet er geen moer mee op.
Geef meer informatie over strips die in Frankrijk of in Duitsland verschijnen en die niet op de Nederlandse markt zullen verschijnen(!). *Goede suggestie. Doen we.*
Jullie zijn soms te onnodig grof. Dit komt de stripwereld niet ten goede. Naar aanleiding van de recensie van *De Nacht van de verlosser*: Mike had beter wat over deze best wel goede strip kunnen schrijven in plaats van een opsomming te geven over zijn schijnbaar slechte gezondheid. *Mike werd er echt ziek van, het is niet anders.*
Meer aandacht voor amateurstripbladen. *Op het Prikbord, altijd.*
Kan er weer een strip in ZozoLala komen? *Wordt aan gewerkt.*
Kunnen jullie eens wat meer over uitgeverijen gaan schrijven? *Dat idee leefde al bij ons. Ook hier is door tijdgebrek nog niets van gekomen.*
Leuk, die stevige omslag. Doe dat eens vaker. Vraag er desnoods geld voor, het staat goed (!). *Bij speciale gelegenheden!*
Besteden jullie wat meer aandacht aan originelen en zeefdrukken die te koop zijn en over exposities? *Ja, als we op tijd informatie daarover kunnen achterhalen en als de organisatoren ons tijdig informatie sturen!*
Bij een volgende enquete moeten jullie wat meer categorieën aan strips onderscheiden. De lijstjes zijn nu te moeilijk samen te stellen. / Kan er elk jaar een enquete komen? / De vragen zijn onduidelijk. Geef volgende keer beter aan wat je wilt. *Doen we, maar elk jaar lukt ons niet.*
Kunnen jullie iets schrijven over strips als cultuuruiting, de betekenis van de strip in de samenleving e.d.? *Een van onze medewerkers komt wellicht met een verhaal.*
Wordt er tegenwoordig niets meer verloot? Waar is jullie traditie gebleven? *Tradities zijn gemaakt om doorbroken te worden en wie vraagt...*
Kunnen jullie niet eens door lezers albums laten bespreken? Betrek de lezer wat meer bij ZozoLala. Geef eens wat meningen weer, plaats eens een analyse van hun kant, kortom maak een lezersrubriek! *Doen we niet. We zijn altijd bereid om een oproep of een reactie te plaatsen, maar we gaan geen postpagina inlassen. We hebben wel inmiddels een paar medewerkers/lezers die recensies of een kort artikel schrijven.*
Kunnen jullie een rubriek ruilen/verkoop opnemen? *Neen.*
Kan er alsjeblieft weer meer commentaar bij de stripvoorspelling komen (!)? *Ja, maar soms is het werkelijk zo fantasieloos en slecht wat er aan strips verschijnt dat we sprakeloos zijn.*
Het niveau van de interviews loopt nogal uiteen. Ze zijn soms wel erg oppervlakkig. Doe er wat aan. *We streven constante kwaliteit na, maar niet ieder interview is even bruisend of informatief.*
Jammer dat er nog steeds zo weinig stripkritiek is. *Moet de redactie dit positief of negatief opvatten?*
Jullie hebben gelukkig nog steeds een goede prijs-kwaliteit verhouding. *Slik. We zijn gratis. Dit geeft te denken.*
Het blijft moeilijk om ten aanzien van nieuwe strip(series) het kaf van het koren te scheiden.
Geef eens wat meer aandacht aan oudere reeds lopende series en oudere strips die veel jongere lezers niet kennen (!). *Dat doen we al met de rubriek Zeker Lezen.*
Kunnen jullie weer eens een prijsvraag verzinnen? / Kom nog eens met een stryptogram (!!). *Zijn we nog niet aan toe, maar wie weet. We nodigen iedereen uit om ons suggesties op te sturen.*
Komen jullie met een herdruk van ZozoLala Klassiek? Ik mis nog heel wat eerste nummers! *Een herdruk is in voorbereiding.*
Kunnen jullie niet een rekeningnummer openen in België? *Wordt aan gewerkt.*
Ik waardeer jullie waarschuwingen over slechte en slecht verzorgde strips heel erg.
Waarom zijn jullie in Zeeuws-Vlaanderen niet leverbaar? Dat is toch ook een stukje Nederland? *We hebben de atlas erbij gepakt en je hebt gelijk. Spreek er je winkelier maar eens op aan!*

Kunnen jullie voor nog een bredere verspreiding zorgen? *Als meer winkels bereid zijn ons blad af te nemen.*
Wordt alsjeblieft geen Volkskrant of VPRO-gids die alleen bespreekt wat kleinschalig of apart is! *We hebben niet de indruk dat we voor een eliteclubje werken; we besteden aandacht aan alle nieuwe zaken op de stripmarkt. Daar halen we naar onze mening de meest originele bijdragen uit.*
Jullie gebruiken nogal eens afbeeldingen van blote vrouwen. Dat wordt een beetje flauw. Niet doen!

Voorut dan maar .. de aatste (van Bosschaert)

Besteedt meer aandacht aan het randgebeuren en kom wat vaker met wat "onzin-nieuwtjes" Dat geeft wat jus. *We bereiden het kuiltje in de puree vast voor.*
Geef in ZozoLala jong talent meer kans door amateurstrips te publiceren. *We hebben een tijd gehad dat we amateurstrips plaatsten, maar daar zijn we wat van teruggekomen. We werden overstelpt met amateurstrips, waar helaas veel matige bijdragen tussen zaten. Ook hier geldt dat we ontwikkelingen bijhouden, maar alleen aandacht besteden aan degene die boven de grijze massa uitsteekt.*
Waar blijft de bespreking van Cyrrus door Andreas zelf (!). *Slik, helemaal gelijk. Of het er nog van komt is en blijft onzeker.*
Hebben jullie Neerlandici in dienst, want er staan zo ongelooflijk weinig fouten in ZozoLala. *Bedank.*
ZozoLala was vroeger een stuk kritischer. Waar blijft die bijtende toon? *Geef ons je adres maar even, dan volgt dat vanzelf.*
Waarom opeens zo'n obscene naam als Prikbord in plaats van de Prullenbak? *We vonden prullenbak wat negatief klinken.*
Kom eens met thematische specials, zoals science-fiction en de western en probeer dan eens vergelijkingen te maken tussen strips in dat genre.
Ga zo door, want na verdwijnen van Wordt vervolgd en Toestand ontbreekt het aan andere informatieve stripbladen.
De vragenlijst in de enquete was zeer Nederlands gericht, wat mij tegenviel. *Nederlandstalig, zul je toch bedoelen?*
Zo nu en dan ontsnappen bepaalde artikelen niet aan een zekere "Oh, wat zijn die Belgen dom" mentaliteit. Dit zag ik graag anders. *We hebben niet de intentie om ons lezerspubliek te beledigen. Als dit het geval is geweest, dan is dit niet bewust gedaan. Graag vernamen we wanneer dit is geweest.*
Kunnen jullie eens een serie maken over de bestaande stripwinkels? *Neen.*

En als afsluitende opmerking een mededeling van een lezer die ons toch wel even deed blozen van geluk: "Ik hou van jullie". Welnu, dat doet ons goed, evenals al die anderen die duidelijk maakten dat we gewoon zo door moeten gaan. Nou, met wat kleine veranderingen hier en daar zit dat er wel in.

En daarmee is dan een einde gekomen aan onze ZozoLala Jubileumenquete. Rest ons nog een ding: de uitgeverijen. Oplettende lezertjes zullen al wel gemerkt hebben dat we hier geen aandacht aan hebben besteed. Wij hebben namelijk het plan opgevat om eens met de resultaten bij de diverse uitgeverijen aan te kloppen. Houd je favoriete blad (we hebben nu de harde cijfers om dit te bewijzen) dus in het oog, voor een artikel over uitgeverijen en hun beleid. (De redaktie)

HET LAATSTE OORDEEL

Brieven uit de bar 1 (Stassen/Lapière)

Een eenzame bar, ergens in het stille achterland van Marokko. Twee mensen gebruiken hem als postadres om elkaar te kunnen schrijven. Een jongen en een meisje. Hij is een neger, uit een land waar geen blanken zijn. Zij is van Marokkaanse afkomst, maar opgegroeid in Frankrijk als dochter van een gastarbeider. Hij heet Célestin, sinds zijn kerstening in een vooruitgeschoven bruggehoofd van de katholieke kerk. Hij is op de vlucht voor de leden van de stam. Waarom, wordt niet duidelijk. Het is volgens de auteurs ook niet belangrijk. Zij laten een van hun personages zeggen: "Hier ontmoet ik uiteraard veel mensen die wegtrekken. En ik kan u verzekeren dat niemand, ondanks alle redenen die ze weten te verzinnen, écht weet waarom hij het doet. Maar ze gaan wel." Célestin trekt Afrika door. Naar het noorden, want daar ligt de stad. Onderweg komt hij blanken tegen, die hem nieuwsgierig maken naar Europa. Hij besluit verder noordwaarts te reizen.
Het meisje is ook op de vlucht. Ze heet Leila, is zeventien jaar en oud genoeg om te besluiten dat de generatiekloof met haar ouders onoverbrugbaar is geworden. Het gestolen geld helpt haar niet verder dan een enkeltje Barcelona. Van daaruit gaat het verder in de auto van een jongen, die smoorverliefd op haar is. Wanneer de jongen haar teveel onder druk zet, pikt ze zijn wagen. Ze bezoekt haar geboortedorp aan de Marokkaanse kust, om al snel te ontdekken dat ze daar niet meer kan aarden. Leila gaat verder, tot ze in een café Célestin ontmoet. Na een korte tijd gaan ze elk hun eigen weg en begint de correspondentie via de bar.

Stassen

Brieven uit de bar is geen doorsnee-verhaal; dat zal duidelijk zijn. De keuze van de hoofdpersoon is ongebruikelijk (welke andere strip verhaalt over de verhouding tussen een negerjongen en de dochter van een Marokkaanse gastarbeider?); de manier waarop het verteld wordt eveneens. Célestin en Leila zeggen niet veel, maar hun belevenissen worden bijna onophoudelijk becommentarieerd door een verteller die pas aan het einde van het album in beeld komt. Hun motieven voor een bepaalde beslissing zijn niet altijd even duidelijk. De grote lijn van het verhaal is dat gelukkig wel. De auteurs proberen een universeler verhaal te vertellen dan dat van de liefde tussen twee mensen met een volslagen verschillende achtergrond of dan wat hen tot hun vlucht heeft aangezet. Stassen en Lapière behandelen het thema dat het geluk in jezelf zit en je het niet elders moet zoeken. "Sommige mensen weten wel op alle domme vragen een antwoord te bedenken, maar wees 'ns eerlijk, denkt u dat 't geluk in Amerika te vinden is en het ongeluk alleen in Afrika?... Alleen mensen veranderen... Het leven niet!"
De kracht van de strip zit hem echter niet zozeer in het ongebruikelijke thema en dito hoofdpersonen: het is vooral de tederheid waarmee het leven van de diverse personages wordt beschreven, die na het lezen blijft hangen. De nadruk ligt dan ook niet op de dramatische kant van de vlucht van Leila en Célestin, maar meer op het gevolg van hun reis: langzamerhand leren ze zichzelf kennen en worden ze volwassen. Wat verhaalidee en gevoelige sfeer betreft, is *Brieven uit de bar* daarom enigszins te vergelijken met de serie *Ragebol* van Frank en Bom. Dat geldt niet alleen voor de tekeningen, want de vaak sober gedetailleerde plaatjes met de vette lijnen hebben niets weg van het fijne tekenwerk van Frank. Toch dragen de tekeningen van Stassen en vooral de inkleuring met matte tinten sterk bij aan de sfeer van het verhaal.
Brieven uit de bar is een veelbelovende strip, die zowel grafisch als inhoudelijk buiten de platgetreden paden van het stripverhaal treedt. Wanneer de auteurs er in slagen om in de volgende delen de witte plekken in de karakters van de hoofdpersonen in te vullen en de verhalen over een liefde-op-afstand boeiend weten te houden, zou *Brieven uit de bar* wel eens een aanwinst voor vele boekenkasten kunnen blijken. *(Paul)*

Uitgeverij Dupuis ƒ22 56 pag. kleur

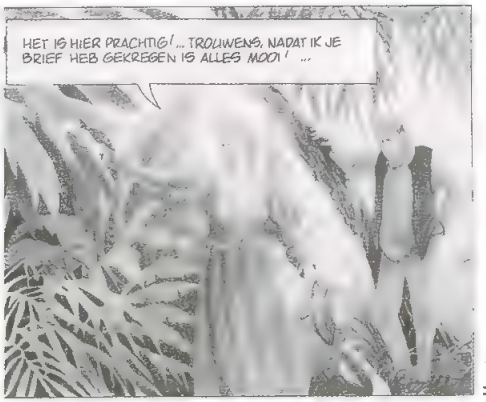

Magnin

De Andere Wereld 1: Het land van herfst. (Magnin/Rodolphe)

Het land van herfst is het eerste deel van een serie over vliegenier Jan Vern die door een ongeluk (of ongelukkig toeval) terecht komt in een Middeleeuwse wereld die op zijn zachtst gezegd nogal merkwaardig is vormgegeven. De wereld ziet er namelijk zo uit, als de mensen eeuwen geleden dachten dat hij eruit moest zien. Een voorbeeld: de mensheid dacht toen dat de aarde plat was en dat je niet te ver de oceaan op moest gaan, omdat je ervan af kon vallen. Welnu, dat is in de wereld waarin Jan Vern terecht komt de werkelijke situatie, net als een hemelboog die langzaam maar zeker zakt en die omhoog moet worden gehouden door houten spanten, omdat anders de hemel bovenop de mensen terecht komt. De (voor Jan en voor de lezer) andere wereld is een mengeling van oude denkbeelden en sprookjesachtige elementen die realiteit zijn geworden. Jan wordt door de mensen in die wereld voor gek versleten omdat hij beweert te kunnen vliegen en van een andere tijd is. Jan verbaast zich op zijn beurt over het bijgeloof van de mensen en over de krankzinnige wereld waarin hij zich bevindt. Samen met een uitvinder die wel geloof hecht aan de mogelijkheid om te kunnen vliegen besluit hij het mysterie van deze vreemde wereld te ontrafelen. Als de hemelboog bij voorbeeld als een tentzeil over de mensen dreigt heen te zakken, wat zou er zich dan achter deze hemelboog kunnen afspelen? Welke andere wereld (!) bevindt zich daar?
Dit originele gegeven wordt door tekenares Florence Magnin op een verrassende manier weergegeven. Magnin illustreert in Frankrijk

kinderboeken en De Andere Wereld is haar eerste uitstapje naar de stripwereld. Dit doet ze niet onverdienstelijk. Ondanks een zeker statisch karakter van de stripfiguren is het verhaal door haar vermogen om een sprookjesachtige wereld zo levendig in beeld te brengen, nog ondersteund door een verhullend en sfeerbepalend (pasteltinten) kleurgebruik, geslaagd te noemen. De wereld die Magnin neerzet is nadrukkelijker aanwezig en bepaalt het leven van de daarin voorkomende personages. Het verhaal lijkt daarin op de verhalen die Schuiten heeft gemaakt.
De lezer wordt met regelmaat verrast door de absurditeit van die Middeleeuwse wereld en is net zo benieuwd als Jan wat daar (letterlijk) allemaal achter zit. Een leuk debuut, dus. *(Carl)*
Uitg. Arboris; *f*8,95; 48 p. kleur

Sandy Eastern 1: Sandy Eastern (Jarby/Franz)

Sandy Eastern is de titel van een reeks verhalen over de eerste immigranten die in het Amerika van halverwege de 19e eeuw hun toekomst zoeken in het dan nog ongerepte achterland. De lezer krijgt in het eerste deel het verhaal voorgeschoteld van een jonge Hongaar die in verband met oorlogen in het verscheurde Europa zijn heil over de oceaan gaat zoeken. Op de boot raakt hij in contact met een Ierse familie in wiens gezelschap hij zijn verdere reis aflegt. Het gezelschap vindt een idyllisch plekje en heeft vriendschappelijk contact met de naburige indianen. Sandy trouwt met een Iers meisje uit het gezelschap en begint een eindje verderop een eigen boerderij. Tot zover alles goed, maar als Sandy van een korte trip terugkeert blijkt de hele gemeenschap uitgemoord te zijn en alle huizen in brand gestoken. Sandy gaat volkomen gedesillusioneerd op zoek naar de dichtstbijzijnde militaire post om daar hulp te zoeken in de strijd tegen de vermoedelijke daders, de Indianen. Op weg naar de militaire post wordt hij echter door dezelfde Indianen gevolgd...
Sandy Eastern is een album dat door zijn opbouw, waarbij veelvuldig wordt teruggegrepen op flashbacks, aantrekkelijk is om te lezen. De lezer krijgt geleidelijk aan informatie toegeschoven, waardoor hij de stukjes van de puzzel tegen elkaar kan leggen. Verder is het verhaal van Sandy Eastern een tikje braaf, waar mooie natuurbeelden afgewisseld worden met actiescènes waarin Jarby laat zien dat anatomie en perspectief niet altijd zijn sterkste punten zijn. De stijl van Jarby is nagenoeg dezelfde als van zijn grote voorbeeld Franz; deze laatste heeft de zorg voor het scenario op zich genomen en ovengens ook het verhaal volledig ingeschetst. Alles bij elkaar is Sandy Eastern geen onaardige strip, maar een gevoel van déja vu bekruipt me. Ten dele is dit te wijten aan de tekenstijl die nog teveel een niet geheel geslaagde copie is van Franz, ten dele ook aan de keuze van verhaalthema en lokatie welke we al eens eerder zijn tegengekomen. *(Carl)*
Uitg. Blanco, *f*7,95, 48 p. kleur

Jarby

Crumb (Crumb)

He came, he saw, he kept on truckin'. De legendarische Robert Crumb was voor de opening van de overzichtstentoonstelling De wereld volgens Crumb (Teylers Museum Haarlem, 9-5 t/m 21-6 1992) enige dagen in den lande. *Crumb* is ter gelegenheid van deze tentoonstelling uitgegeven. Achter het door Peter Pontiac uitgevoerde omslag bevindt zich het verhaal *R.Crumb presenteert R.Crumb*, waarin Crumb bijna wanhopig probeert de lezer iets te vertellen. Dit verhaal zal karakteristiek voor het grootste deel van deze bundel blijken te zijn. Want ondanks dat de tentoonstelling het gehele universum van Crumb bestrijkt, wordt geen volledig overzicht van het werk gegeven. Niet dat de meer dan 20 jaar oude creaties van de slungel uit Cleveland *on LSD*, zoals Mr. Snoid of goeroe Mr. Natural, ontbreken. Maar de nadruk ligt vooral op het recentere, jaren '80-werk. Daarin leeft Crumb weliswaar nog steeds zijn obsessies met betrekking tot het andere geslacht uit, maar relativeert hij vooral ook zichzelf, zijn werk, glorieuze verleden en het relativeren zelf. Zo is er een prachtige terugblik op die te gekke jaren '60 vanuit de luie stoel en een schitterend verhaal over de walging van Sartre ("Okee, maar wat *is* existentialisme in jezusnaam?"). Maar ook het milieu, Donald Trump en niet te vergeten de midlife-crisis brengen Crumbs zwarte pennetje in beweging. Het meestentijds ontbreken van een duidelijke spanningsboog doet vermoeden dat Crumbs voornaamste werkwijze nog steeds het rechtstreeks op de pagina uitwerken van een idee is. En zo ontstaat in *Crumb* het beeld van een volwassen, wat excentrieke man die in het tekenen zijn -als je interviews met de man leest denk je soms: énige- expressiemiddel gevonden heeft.
Crumb is een mooi verzorgd uitgegeven bundeling verhalen geworden, die voor de Nederlandstalige lezer vooral een kennismaking met de volwassen Crumb is. Voor het oudere werk van Crumb blijf je echter aangewezen op *The Complete Crumb Comics* (Fantagraphics Books), een behoorlijk prijzige uitgave van zo ongeveer alles dat Crumb op papier heeft gezet. Deze reeks blijft de ultieme gelegenheid voor een reis rond de wereld van Crumb.*(Toon)*
Uitgeverij Oog & Blik *f*35/Bfr.700 80 pl. zwart-wit

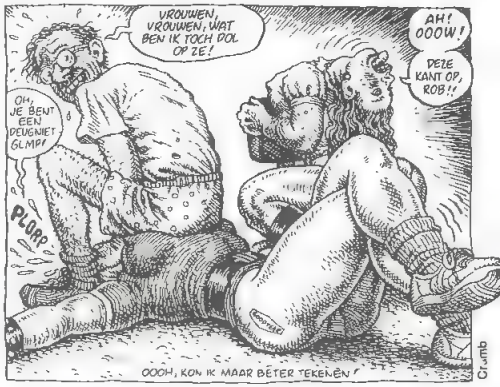
VROUWEN, VROUWEN, WAT BEN IK TOCH DOL OP ZE!
AH! OOOW!
DEZE KANT OP, ROB!!
OH, JE BENT EEN DEUGNIET GLMPF
PLOINK
OOOH, KON IK MAAR BETER TEKENEN!
Crumb

Reizigers (Andreas/Scholz/Goffaux/Foerster/Bézian/Cossu/Yann)

Reizigers is een bundeling van korte verhalen die Andreas door de jaren heen met diverse auteurs heeft gemaakt. Het oudste verhaal is uit 1984, het nieuwste uit 1991. Dit levert uiteraard een veelheid aan stijlen op, al komt dit niet alleen door het verschil in ouderdom, maar ook door de scenario's. Andreas past zijn stijl telkens aan aan het verhaal en zelfs, zo lijkt het, aan de stijl van de scenarist (mits deze zelf ook tekent). Dat maakt het album tot een ware etalage voor Andreas' kunnen. Wie nog niet wist dat de man zeer goed en zeer veelzijdig is, kan zich er nu van overtuigen. Hetzelfde valt helaas niet te zeggen van de scenaristen. Geen van allen kleine jongens, van wie dan ook iets verwacht zou mogen worden. Schroef die verwachtingen echter niet te hoog op, want of het nu komt doordat ze geen tijd hadden, er geen zin in hadden, of juist dachten een meesterwerk af te leveren dat de wereld zou schokken, de verhalen komen niet uit de verf. Enkel Yann weet iets redelijks af te leveren en ook Goffaux houdt zijn verhaal staande, maar de rest mag met hangende hoofden terug naar de schoolbanken. De verhalen zijn cliché, opgeklopte lucht of volkomen onbegrijpelijk. Stuk voor stuk gemiste kansen.
Uitgeverij Oranje besloot het album voor de verandering in een iets luxer jasje te steken: Harde kaft met stofomslag, gebonden en genaaid en in een oplage van 1200 stuks. Verkoop verzekerd. En toegegeven: het is een mooie uitgave, ware het niet dat een aantal pagina's verkeerd gedrukt zijn. Bij een viertal pagina's zijn de kleuren naast elkaar gedrukt, wat een wazig resultaat geeft. Je zou er moedeloos van worden.
Uitgeverij Oranje f39,50 gekart met stofomslag 47 pl. kleur

Acacialaan 21

ERIC HEUVEL

Carl Bieker

Precies drie jaar geleden had de redactie in een Amsterdams Koffiehuis een gesprek met een striptekenaar die juist zijn eerste stripalbum had zien verschijnen. Eric Heuvel, tekenaar van het album January Jones, Dodenrit naar Monte Carlo *(op scenario van Martin Lodewijk), heeft na die tijd niet stilgezeten. Een tweede album is verschenen, een derde is in de maak. Het leek ons aardig om eens te informerem hoe het nu met Eric en January is. In hetzelfde Amsterdamse koffiehuis kwamen we elkaar weer tegen.*

January Jones *is indertijd goed ontvangen en is behalve in Nederland ook verschenen in Frankrijk, Noorwegen, Finland, België, Luxemburg, Duitsland, Spanje en Portugal. Welke oplage heeft dat eerste album eigenlijk gekend?*

Ik ben laatst eens bij de uitgeverij gaan vragen op hoeveel albums ze nu uitkwamen en toen we alles bij elkaar hadden opgeteld zaten we op 64.000 albums. Dat hadden ze bij de uitgeverij ook niet gedacht. Ze waren zelf aangenaam verrast. Het loopt in de net genoemde landen goed, alleen is het onduidelijk of de serie in Finland verspreid blijft worden, want als gevolg van de economische recessie - ze hangen erg aan de voormalige Sovjet-economie - zou dat wel eens kunnen stoppen. De Finse uitgever heeft aangeven dat ze met slechts enkele goed lopende series door willen gaan en ik hoorde dat January daar ook onder viel. Uiteraard was dat leuk om te horen, maar echte zekerheid daarover heb ik niet.
Het heeft alles te maken met die eeuwige pendulebeweging van de economie: men kiest voor zekerheid en beperkt zich tot die strips waarvan men denkt dat de verkoop voor jaren zeker is.

Heeft dat consequenties voor je eigen werk, denk je?

Nee, *January* wordt zo goed doorverkocht naar het buitenland dat de strip voor de uitgever hier interessant blijft. Uitgaande van twee verhalen per drie jaar - en er staan nog enige verhalen op stapel - is dat voor hen en voor mij een geruststelling, een stuk zekerheid.

Kun je iets vertellen over de aard en inhoud van die nieuwe verhalen?

Er bestaan plannen voor een vierde en vijfde album. *January* zal in deze albums de nodige avonturen beleven in het Amerika van de dertiger jaren. De postvliegers uit die tijd - er waren toen veel bedrijfjes die het achterland van post voorzagen - zullen een belangrijke rol spelen in deze albums.

De jaren dertig en de vliegerij als rode draad.

Ja, de entree van het verhaal is toch het vliegtuig, alhoewel het niet constant om vliegraces gaat. Daarnaast is het zo, dat de vliegerij in het verhaal gebruikt wordt om *January* uit een lastig parket te halen. Een voorbeeld is het debuut van de Vogelman aan het eind van deel 2. Deze Vogelman heeft echt bestaan en is zo uit de documentatie geplukt.

De volgende morgen stapt Mortimer voor het groot nieuws van hijn uit de wagen. Hij is de meeuwd de laatste ontdekkingen van prof. Ahmed Kasim Bey te vernemen.

Heuvel kent zijn klassieken (inzet: Jacobs)

Deel 2 staat bol van de verschillende culturen en groeperingen die allemaal hun eigen karakter en uiterlijke aankleding hebben. Hier moet een uitgebreide documentatie aan vooraf gaan zijn.

Ja, ik loop de deuren van de diverse bibliotheken hier plat en ook Martin Lodewijk heeft een gigantische, volledig op beeldmateriaal gerichte, bibliotheek. Hij kwam bijvoorbeeld met het pak van de Vogelman op de proppen en met foto's van de Parijse catacomben waar hij zelf ooit is geweest. Die foto's kan ik uitstekend gebruiken, ook bij voorbeeld voor het kiezen van kleuren en de manier waarop ik schaduw aanbreng.

Drie jaar geleden heb je gezegd dat January *wat te mannelijk is weergegeven. Is dat naar je mening veranderd?*

Ik wil *January* herkenbaar laten zijn en daarom geef ik haar wel haar standaard outfit mee, te weten de vliegersjas en pilotenbroek. Los daarvan is het wel leuk om te laten zien dat January het ook niet allemaal in de hand heeft en daardoor in situaties terecht komt

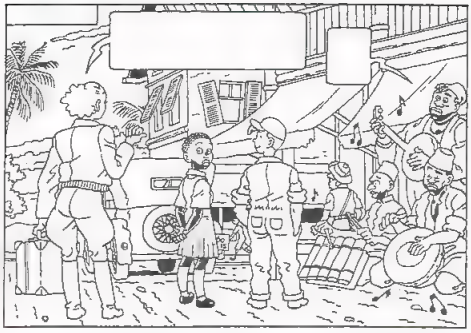

January Jones

die ook een andere outfit met zich mee brengen. Zo komt ze in deel 3 in een harem terecht waar ze zich ook in de traditionele haremkledij moet steken. Dergelijke situaties, waarin de zwakheden van *January* aan het licht komen, zijn goed voor een stuk karakterontwikkeling.

Blijft het schrijven van January *een duo-aangelegenheid of ben je nu na een paar jaar van plan om zelf de scenario's ter hand te nemen?*

Dit is een buitengewoon boek, adjudant. De wereld van de kookkunst. Ik kook niet onverdienstelijk, moet je weten.
Aha, kapitein...
CREATIEF KOKEN

Illustratie voor de AVNM

Ik denk niet dat dat er echt van gaat komen. De samenwerking met Martin gaat prima en verrijkt me ook in het tekenen. Martin heeft natuurlijk een enorme ervaring, ook op dat gebied. Toch heb ik zo langzamerhand weer een stuk ambitie teruggevonden om een project te starten, waarin ik zowel voor de tekst als de tekeningen zorg, net als in de tijd dat ik mijn eigen strips maakte voor amateurbladen. Het betekent dat ik me niet altijd tegenover de ander hoef te verantwoorden.

Heb je concrete ideeën over dat nieuwe project?.

Ja, het zal zich afspelen in dezelfde tijd als *January*. Die tijd boeit me, vanwege de vormgeving en omdat de wereld toen vrij overzichtelijk in goed en kwaad was in te delen, althans voor een stripverhaal. Je werkt dan ook met abstracte vijanden, je visualiseert de boosaardigheid van de Nazi's of de Japanners, terwijl dat nu niet meer bestaat.

Niet doen, Missie... Is SLECHTE JUJU !... Boze geesten ! De WITTE AAP zal Missie verslinden !
Bedankt voor de waarschuwing, mijnheer... We zullen extra goed opletten !

Jan.vary Jones

Loop je niet het risico van te stereotiepe beelden?

Ja, dat is ook de reden dat Von Stennisz, de tegenstander van *January* in het tweede deel wel de tegenstander met een Duitse naam is, maar verder niet te stereotiep wordt neergezet. Bij Indiana Jones wordt die fout naar mijn mening wel gemaakt en wordt er steeds teruggegrepen op de mannen met hakenkruisen. Je maakt je er te gemakkelijk vanaf om de dreiging en het gevaar op die manier af te beelden... Ik denk, dat ik in mijn eigen project wat meer in ga op het uitdiepen van karakters, om goede en slechte eigenschappen van de spelers wat meer af te schilderen. Dat laatste heeft binnen January - door de opzet van de strip, een avonturenstrip bij uitstek - niet de eerste prioriteit.

Drie jaar geleden heb je gezegd dat je ooit wel eens een stripfiguur zou willen situeren in Indonesië, met veel mythologische elementen. Wordt dit het kader van je eigen project?

KEUKEN
Dankzij de vindingrijkheid van de kapitein kan de oefening doorgaan, mannen ...
Snik
Ik waarschuw jullie : wie zonder masker naar binnen gaat is een kind des doods !

Illustratie voor de AVNM

Ja, mijn hoofdpersoon zal een man zijn, een entertainer, een kapstok waarmee hij gemakkelijk over de wereld kan reizen. Op een gegeven moment komt hij terecht in het voormalig Nederlands Indië, voorafgaand aan de oorlog, of misschien zelfs in de eerste jaren van de oorlog. Je weet wel, in die tijd werd er nog iets grootsch (lacht) verricht. Ik snap eigenlijk niet dat niemand die periode eens in stripvorm heeft bewerkt, want het is een machtig interessante tijd. Ik weet wel dat Peter van Dongen bezig is om over die Bersiap-periode een verhaal te maken en toen dacht ik even, shit, daar gaat mijn idee. In mijn verhaal wil ik echter ingaan op de conflicten tussen de Nederlandse koloniaal en de denkbeelden van de Amerikanen die zich sterk maakten voor een onafhankelijk Indonesië. In die tijd hadden de Amerikanen een gloeiende hekel aan het kolonialisme van de Nederlanders en de Engelsen.

Waarschijnlijk volksverhalen over een of andere zilverrug-gorilla... Maar het vliegveld, chauffeur.
De ongelukkigen... Gaan DOOD tegemoet!
TAXI
1385

Heuvel kent zijn klassieken erg goed

Uiteraard is er daarna ook door de Amerikanen een economisch kolonialisme ontwikkeld.

Wanneer ga je met dit project beginnen?

Het derde deel van *January* heeft nu absolute voorrang, dat is allemaal wat later geworden dan ik eigenlijk wilde. Ik ben nu op pagina 21 aanbeland en het zal pas in juli of augustus van dit jaar geplaatst kunnen worden De komende zes maanden heb ik daarom volledig vrijgemaakt voor *January*. *Daarvoor* heb ik zelfs onbetaald verlof kunnen nemen op mijn werk bij de douane. Ik wil op termijn nog minder gaan werken, zodat ik meer tijd kan besteden aan strips. Het is zo, dat ik aan mijn baan een stuk zekerheid ontleen, maar op dit moment zou ik al redelijk kunnen rondkomen van de paginavergoeding, royalties, een leenvergoeding voor strips (Het ministerie van WVC geeft de auteur een vergoeding op basis van het aantal keren dat een in bibliotheken aanwezige strip wordt uitgeleend. CB). De reclame hou ik op dit moment nog een beetje af, maar als je eens wat maakt, krijg je daar zulke bedragen voor, dat je gelijk drie maanden je gemak ervan kan nemen.
Het eerste contact met de reclame ging puur per toeval. Bij Comic House, een agentschap dat tekenaars vertegenwoordigd en waar ze zelf ook animaties maken, hadden ze een keer een opdracht in de klare lijn waar de betreffende persoon, Teun Berserik, niet aan toe kwam en toen werd ik ervoor benaderd. Ik heb zelf nooit met de map onder de arm de bureaus af hoeven lopen.
Daarnaast heb ik ook via Comic House een stripje in het maandblad van de Algemene Vereniging van Nederlandse Militairen, op scenario van Hanco Kolk Daar ben ik toch wel voor in, die combinatie van reclame en strips. Daar kunnen ze me wel voor benaderen. En tenslotte werk ik nog voor een educatieve uitgeverij in Tilburg, waarvoor ik een aantal posters en lesboekjes heb gemaakt. Dus alles bij elkaar heb ik een flinke werkweek waarin strips, reclame en illustraties in een aardige verhouding terugkomen.

AGENDA

Van **18 juli t/m 2 augustus** vindt in **Koksijde** het zevende jaarlijkse stripfestival plaats. In de boven- en benedenzaal van het plaatselijke casino zijn exposities van **Jef Nys** (dit jaar is er speciale aandacht voor *Jommeke*), **Cauvin/Cox, Loisel, Carin, Davodeau** en **Bergèse** te zien. In de tent voor het casino kunnen jong en oud hun tijd zoet brengen met tal van animatiefilms en wedstrijden. Iedere dag zullen tekenaars aanwezig zijn om te signeren. Meer informatie: Strip BD Comics, Zeelaan 174, 8670 Koksijde (België).

Met de strip in de hand, komt men door het Franse land is de titel van een expositie die de Dordtse geschiedenisleraar Paul Verstappen in samenwerking met de Franse ambassade en de "Alliance Française" heeft samengesteld. De expositie bestaat uit een verzameling originelen van Franstalige auteurs, waarin met name wordt ingegaan op de Franse geschiedenis. Met een begeleidende brochure en een aantal spreekbeurten wordt getracht geschiedenisleraren aan te moedigen om strips in hun lessen in te passen. De expositie is echter ook voor anderen toegankelijk. **Tot 15 juni** is hij te zien op de **"Alliance Française"** in **Rotterdam** (Westersingel 14). Daarna verhuist hij naar de **bibliotheek** in diezelfde stad, waarna hij langs diverse andere steden in Nederland zal reizen. Meer informatie: Franse ambassade (culturele dienst), Smitsplein 1 in Den Haag. Tel: 070-3560606.

Het **Belgisch Centrum van het Beeldverhaal (B.C.B.)** wijdt **tot 21 juni** een retrospektief aan **Claude Auclair**. De in 1990 overleden auteur liet een oeuvre na dat doordrenkt is met respect voor mens en natuur. De expositie, die samengesteld is in zijn geboortestreek, legt vooral de nadruk op de Keltische kultuur, zijn liefde voor de natuur en het symbolische gebruik van de vier elementen: lucht, water, aarde en vuur. Meer informatie: BCB, Zandstraat 20, 1000 Brussel, België. Tel: (09 32)(0)2-219.19.80.

Grzegorz Rosinski is onderwerp van een expositie die **tot 13 september** in het **B.C.B.** te bezichtigen is. Het bijzondere van deze overzichtstentoonstelling is dat de auteur zélf door middel van bijschriften stap voor stap uitlegt hoe de betreffende vijftig tekeningen tot stand zijn gekomen, wat de problemen waren en hoe hij die al dan niet oploste. Meer informatie: zie boven.

Het Jonge Talent - dat sinds vorig jaar over een eigen ruimte in het **B.C.B.** beschikt - komt in een tweetal exposities aan bod. **Tot 28 juni** exposeren leerlingen van de **Ecole de Recherche Graphique** (waar onder andere Alain Goffin lesgeeft) hun werk. Van **30 juni tot 30 augustus** is de beurt aan de laureaten van **"De Nieuwe Wereld" stripwedstrijd** van het festival van Sierre (Zwitserland). Meer informatie: zie boven.

Tot 28 juni wordt in datzelfde **B.C.B.** onder de titel **Afrikaanse Prentjes** aandacht besteed aan de Afrikaanse strip (precieser: de Zaïrese strip), waarin de woelige actualiteit van dat continent een weerslag vindt. Daarnaast is er aandacht voor het werk van **Dany, Frank, Desorgher en Desberg**, die verleden jaar een bezoek brachten aan het eerste Afrikaanse stripfestival in Kinshasa (augustus 1991). Meer informatie: zie boven.

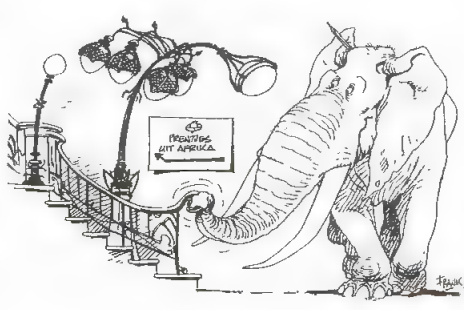

Frank

Snapshots

Paul Sprang

Amerika! Land of the brave, Home of the free! Of andersom natuurlijk. Deze maanden worden onze streken weer op slinkse wijze geïnfiltreerd door stapels comics, boeken, hologrammen, magazines, trading cards, elektrische Batman tandenborstels en wat dies meer zij. Er volgt nu een subjectieve selectie uit het aanbod voor de maanden juni en juli. Leest U even mee?

Nieuws!

Uitgeverij Tundra slaat weer toe met **Taboo 6** ($14,95), waarin o.a. 40 bladzijden **From Hell** door Alan Moore en Eddie Campbell en het eerste deel van een nieuw verhaal van Neil Gaiman, getekend door Michael Zulli en getiteld **Sweeney Todd**. Sweeney Todd was een kapper die gemakshalve maar meteen de kelen van zijn klanten doorsneed, hetgeen hem de op één na populairste booswicht (na Jack the Ripper) van Engeland maakte. Als je denkt dat **Taboo** slechts het zoveelste horrorcomicje is, zit je er ruim naast. Probeer het maar eens, als je je best doet kan het zeer verrassend en stimulerend zijn.
Voor het meer klassieke werk brengt Dark Horse een **Eerie trade paperback** ($12,95) uit, met verhalen van Steve Ditko, Neal Adams, Wally Wood en Jeff Jones.
Bantam begint met **The Ray Bradbury Chronicles** ($10,00), meest nieuwe bewerkingen van zijn verhalen door o.a. P. Craig Russell, Segrelles, Al Williamson, Dave Gibbons, Daniel Torres, Kent Williams en Bernie Krigstein. Voorwaar een indrukwekkend lijstje.
Eindelijk ook het vierde en laatste deel van **M**, John J. Muth's mooie versie van de film van Fritz Lang (Eclipse, $4,95).
Let ook op **Doghead** van Al Columbia (Tundra, $4,95), korte verhalen van de Bill Sienkiewicz lookalike, die ook verder zal gaan met het illustreren van Alan Moore's **Big Numbers**.
Alhoewel we toch al worden bedolven onder de overbodige verstrippingen van films kan de driedelige bewerking van Sam Raimi's **Army of Darkness** door John Bolton (altijd goed) erg leuk worden (Dark Horse, à $2,50).
Eddie Campbell's **Bacchus** (de Corto Maltese van de Griekse mythologie) krijgt het o.a. aan de stok met de maffia op Sicilië in vier nieuwe comics à $2,50 (hoeveel lires zijn dat?).
De smerige waarheid omtrent superhelden en hun sidekicks (sex!, drugs!, rock 'n' roll!) is straks te lezen in **Bratpack** van Rick Veitch (Tundra, $13,00), een bundeling van zijn zoals dat heet controversiële miniserie, nu met meer bladzijden en een nieuw einde (sex!, drugs!, funk!).
Vijftien jaar geleden werd Moebius' Arzach (de zwijgzame avonturier en zijn pterodactyl) wereldberoemd in Amerika. In plaats van een gezellige borrel met wat oesters werd een groot aantal tekenaars verzocht hun interpretatie van dit karakter te geven, hetgeen resulteerde in de zesdelige **Arzach Gallery** (Tundra, $12,95) Medewerkenden o.a. Mike Mignola, Charles Vess, Paul Chadwick, Katsuhiro Otomo, William Stout, Jaime Hernandez en natuurlijk vele anderen.
En dan zal Steve Bissette later dit jaar de markt weer gaan teisteren met een nieuwe reeks, **Tyrant** geheten (Spiderbaby Graphix).

Ook Nieuws!

De grootste uitgeverij voor comics blijft natuurlijk **Marvel**. In de top tien van meest bestelde comics voor maart staan niet minder dan negen titels van Marvel. Het feit dat bekende mensen als Todd McFarlane, Erik Larsen, Rob Liefeld en Jim Lee onder de naam **Image** voor zichzelf zijn begonnen heeft wel voor onrust gezorgd. De aandelen Marvel zijn behoorlijk in waarde gezakt (verkopen!, verkopen!). Experts beweren dat het groeipotentieel van de uitgeverij nog maar beperkt is, hetgeen ook zou blijken uit de vele gimmicks die Marvel gebruikt om hun produkt te verkopen (verschillende covers voor hetzelfde nummer, hologrammen erop, trading cards erbij, gratis contactlensvloeistof), de weerstand van de consument tegen hogere prijzen en een overdaad aan merchandising. De uitgeverij zelf zegt uiteraard dat het allemaal wel meevalt, en daar waar het gaat over de vertrekkende artiesten beweert Marvel directeur Terry Stewart:„De karakters zijn nog altijd het belangrijkst, niet de schrijvers en de tekenaars."
De nieuwe titels van Image zijn **Savage Dragon** van Erik Larsen, **Brigade** (een Youngblood spin-off) en Jim Lee's **WildC.A.T.S.**. Ook zij volgen toch de Marvel methode met een eigen universum, crossovers en niet te vergeten trading cards (alle titels $1,95).
Marvel is bezig met de **Infinity Wars**, een zesdelige miniserie met vele crossovers. Diverse leden van de gerenommeerde Kubert familie storten zich op **Ghost Rider**, hetgeen er dan best aardig uit kan gaan zien. **Spiderman** viert zijn dertigste verjaardag, wat gepaard gaat met speciale nummers, crossovers, veel gastmutanten en hologrammen.
D.C. brengt een **Doom Patrol** trade paperback uit ($19,95). Doom Patrol is vreemd, grappig en haast surrealistisch. Titel: Crawling from the wreckage , geschreven door Grant Morrison. Als je Shade of Sandman leuk vindt, mag je de Doom Patrol ook eens testen.
Voor de fans van de oude Star Trek verschijnt eindelijk **Star Trek: Debt of honor** ,geschreven door good old Chris "X" Claremont en getekend door Adam Hughes (wel prijzig: $24,95). Leuk is ook de **Batman Gallery** , waarin oude en nieuwe pin-ups van onze filmster door John Bolton, Frank Miller, Dick Giordano, Dave McKean en anderen ($2,95).
Niet te missen en Zeker Lezen. **Sandman: Seasons of mist** ($19,95), waarin de Sandman geheel onverwacht de sleutel van de hel krijgt. Deze bundeling is zoals altijd geschreven door Neil Gaiman, en getekend door o.a. Kelley Jones, George Pratt en Matt Wagner.

Het beweegt!

Met zeer wisselend succes worden stripfiguren bewerkt voor film of televisie, hetzij als tekenfilm hetzij live-action. Waar zijn ze zoal mee bezig.
Om te beginnen een vijfenzestigdelige tekenfilmserie van **Batman**, en niet eens een kinderachtige, maar een "dark, creepy and Art Deco" show, jawel.
Ook de **X-men** worden in dertien delen geanimeerd, evenals **Conan**, je favoriete barbaar, maar nu als tiener met een zachtaardiger en vriendelijker karakter! Ik kan nauwelijks wachten.

In Amerika moet nu ook de bioscooptekenfilm uit zijn van **Little Nemo in Slumberland**, waaraan veel aandacht schijnt te zijn besteed.
In Frankrijk is men begonnen met de produktie van de tekenfilm **Starwatcher**, gebaseerd op het karakter van Moebius. Deze heeft zelf een flinke vinger in de pap en de film zal worden geregisseerd door niemand minder dan Ridley Scott.
Het wachten is natuurlijk vooral op de **She-Hulk** film, waarin echter niet Meryl Streep maar Brigitte Nielsen de hoofdrol gaat spelen. Als we nou allemaal een kwartje doneren dan komt dit fantastische project misschien toch nog van de grond.

P.S.; LET OP! Bij de volgende ZozoLala trading cards!

Sandman Seasons of Mist

PRIKBORD

Het "doorleefde" stemgeluid van **Tom Waits** heeft acht stripauteurs geïnspireerd tot een getekende hommage aan deze muzikale rasp. Op initiatief van galerie/stripwinkel La Marque Jaune uit Luik (B) maakten **Warn's en Raives, Nottet, Berthet, Foerster, Götting, Joos** en **Loustal** ieder een nummer van Waits tot onderwerp van een tekening. **Andréas** voorzag de zeven tekeningen van een omslag. Het portfolio kost 3.995 Bfr. (ongeveer *f*225). Meer informatie: Centre Opéra 64, 4000 Luik. Tel: (09-32)(0)41.23.55.10. ML

Warn's en Raives

Will Eisner is de man die pas na zijn pensionering aan zijn meest artistieke werk is begonnen. Zijn Amerikaanse uitgever Kitchen Sink Press is zojuist gestart met de publikatie van zijn nieuwste werk: *Invisible People*. Voor het eerst sinds jaren keert Eisner terug naar de echte comic. Het wordt eens geen dikke bundel waarin het projekt verschijnt, maar een mini serie van drie losse deeltjes voor de schappelijke prijs van $2.95 per stuk. Het verhaal gaat over een man die door zijn omgeving volledig wordt genegeerd, nadat het plaatselijke sufferdje zijn naam per ongeluk in een overlijdensbericht heeft opgenomen Een typisch Eisner-thema. Wij zijn benieuwd. PvG

Eisner

Cartoon Aid heeft haar poging om het *hoogste stripverhaal ter wereld* te maken op last van de brandweer moeten afblazen. De Delftse windgoden wilden op 2 mei niet echt meehelpen. De recordpoging wordt echter niet in de ijskast gestopt; er wordt overleg gepleegd over een nieuwe datum. Het aangekondigde *Olympisch Cartoon Aid-boek* verdween wél in de ijskast, omdat de Amerikaanse moedermaatschappij van het reclameburo waarmee Cartoon Aid samenwerkte van de ene op de andere dag besloot haar Nederlandse vestiging op te heffen. De gedorven inkomsten hoopt men nu enigzins te compenseren door het opnieuw verspreiden van het *Cartoon Aid Voetbalboek* (het E.K. in Zweden staat tenslotte voor de deur) en door het *Cartoon Aid winteralbum*. Men hoopt hoopt de hele oplage van het winteralbum aan één sponsor te kunnen slijten die het in een sales promotion campagne zal gebruiken. ML

Er zijn van die boeken die iedereen kent, maar niemand ooit gelezen heeft. Beroemde of beruchte boeken die van invloed zijn of zijn geweest op het doen en laten van grote groepen mensen. **The seduction of the innocent** van Frederic Wertham is zo'n boek. Geschreven in 1957 luidde het het begin van de felle campagne tegen het vermeend verderfelijke karakter van de strip in. Een campagne die ook in Nederland gehoor vond in de even beruchte brief die het Ministerie van Onderwijs naar alle scholen zond. Wie nu zelf wel eens wil lezen waarom Wertham de strip zo schadelijk vond voor de kinderziel, wordt door Kitchen Sink op zijn wenken bediend. De Amerikaanse uitgever heeft een herdruk van het boek aangekondigd. ML

Uitgeverij Arboris begeeft zich na de Duitse, nu ook op de Franse markt. Aan het eind van dit jaar worden de eerste Arboris-albums in het land van *du vin, du pain et du Le Penn* verwacht. Naast albums waarvoor uitgever Hans van de Boom de rechten voor de Franse markt er bij heeft kunnen kopen (o.a. *Verhalen uit de Mega-Steden*), zal Arboris ook met echt nieuwe titels komen. Onder andere met het nieuwe album van **Dick Matena**, die afscheid heeft genomen van uitgeverij Lombard, en dat als werktitel *Sartre en Hemingway* heeft meegekregen en *Mecano*, een aantal fantastische korte verhalen van **Hanco Kolk** over een rioolJournalist in het vorstendom Mecano

Pinguins

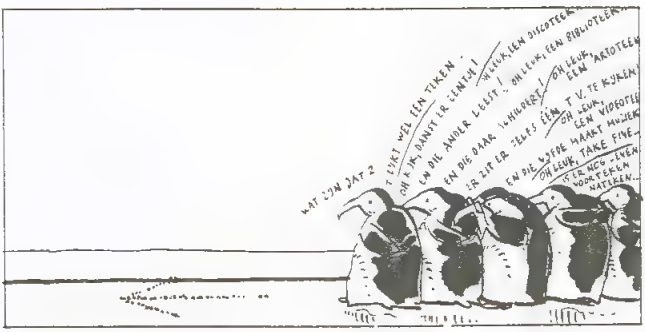
WAT IS'N DAT ?
IS'T LEKKER ?
IS'T WEL EEN TEKEN ?
OH NEE, DANKJE, LEUK, EEN BIBLIOTEEK
EN DIE ANDER LEEST ? OH LEUK, EEN BIBLIOTEEK
EN DIE DAAR SCHILDERT ? OH LEUK, EEN ARTOTEEK
EN DIE ZES ÉÉN T.V. TE KIJKEN ? OH LEUK, EEN VIDEOTEEK
ER ZIT ER ZELFS ÉÉN MET MUZIEK
EN DIE WIJFJE HAART MOEDER
OH LEUK, TAKE FIVE
ER ZIT NOG EEN WOONTEEKEN
NATUURLIJK

BERT VAN DER MEIJ

(waarover binnenkort meer). Beide albums verschijnen dit najaar natuurlijk ook in Nederland en België. Arboris heeft ook een tweetal uitgaven van **François Schuiten en Benoit Peeters** op haar programma staan. Beide auteurs werkten mee aan een film van de Belgische cineast Raoul Servais waarin getekende decors door middel van een computer gecombineerd werden met reeële personages. Arboris geeft een boek over de film uit met alle door Schuiten getekende decors en een oblong-boekje over de legende van Taxandria, de wereld waar de film zich afspeelt. Hans van de Boom verwacht zo'n tien tot vijftien albums per jaar in Frankrijk uit te geven. De eerder door ons gemelde problemen bij uitgeverij Vaisseau d'Argent -waar de rechten van *Axel Moonshine* liggen- zijn nog niet opgelost, maar voorlopig wel omzeild. Een nieuw deel van deze serie ligt al bij de drukker. ML

Dat albums, zeefdrukken, beeldjes en andere stripprodukten in beperkte oplage voor flinke sommen geld op de markt worden gebracht verbaast niemand meer. Ook stripliefhebbers(?) is niets menselijks vreemd. Maar de beperkte oplage van de Japanse autofabrikant **Suzuki** is toch wel volslagen van de pot gerukt. Onder de naam *Vitara Reporter* verkopen de milieuterroristen een variant van hun JLXS met het beeldmerk van **Kuifje en Bobbie** op de portieren, op de hoes over het reservewiel en op het leren stuur. Oplage 250 stuks. Prijs: zo'n ƒ35.000/625.000 Bfr. Mag ik een teiltje? ML

De eerste **Stripdagen Haarlem** zijn achter rug en ontevreden geluiden zijn -afgezien van de ruilbeurs- uitgebleven. Sterker nog: iedereen was eigenlijk uitermate tevreden! Joost Swarte, Annette Ebbing en c.s. verdienen dan ook een groot compliment voor de organisatie van dit gevarieerde festival. Bij de naweeën van zo'n festival hoort onveranderlijk de bekendmaking van de prijswinnaars. In de categorie "beste album van het afgelopen jaar" had het Comité van Aanbeveling drie albums genomineerd: *Moesashi* (Bert van der Meij), *Tom Carbon*: *In goed gezelschap* (Luc Cromheecke & Letzger) en *De Groote Dick Bosch Almanak* (René Windig & Eddy de Jong). De prijs -en het daaraan verbonden geldbedrag van ƒ5000- ging naar *De Groote Dick Bosch Almanak*, die zowel bij de professionals als bij het publiek als eerste uit de bus kwam. Een opmerkelijke keuze, daar het hier om (jaren)oude verhalen gaat. Onbegrijpelijk was het ontbreken van een nominatie voor *De Familie Fortuin* (Ruud Straatman & Peter de Wit), een humorstrip die al jaren borg staat voor een constant hoog niveau. Volgend jaar dan maar, zullen we maar denken. De "beurs" van ƒ1000 ging naar het Sittardse talent Marcel Ruijters (25) voor zijn "eigenzinnige, artistieke prestaties en zijn onuitputtelijke energie en veelzijdigheid. Hij bevolkt zijn bizarre werelden met groteske figuren en tekent dan weer rauw, dan weer speels". Marcel Ruiters geeft al jaren strips en tekeningen in eigen beheer uit (o.a. *Mandragora*) en is de drijvende kracht achter *Onbegrijpelijke Verhalen*. De gelukkige: "*De "beurs" mag dan geen wereldschokkend bedrag zijn, het komt uitstekend van pas. Ik sta op het punt om in eigen beheer mijn eerste album uit te geven:* Dr. Molotow. *Het eerste deel in een hopelijk lange reeks over een imaginaire wereld vol vreemde wezens.*"
In een een vorig nummer schreven we al dat de Stichting Beeldverhaal Nederland op zoek is naar een soortgelijke organisatie in België, zodat het festival afwisselend in beide landen kan worden georganiseerd. Van de drie Belgische festivals die hiervoor in de running waren (Kortrijk, Turnhout en Koksijde) is laatstgenoemde naar verluidt afgevallen. We houden je op de hoogte. ML

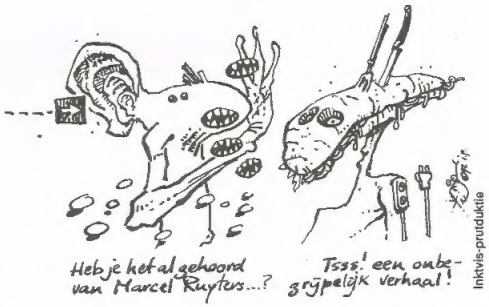

Inktvis-prutduktie

Teleac start in januari '93 met een achtdelige **cursus striptekenen**. De cursus bestaat uit acht televisielessen en een cursusboek. De redaktie van het boek (Frans Leroux, Jesse van Muylwijck en Frits Leroux) behandelt in een achttal hoofdstukken een groot aantal onderwerpen: lijf, aktie & emotie, types & karakter, perspectief, compositie & uitwerking, tempo & timing en tensiotte -niet geheel onbelangrijk bij een strip- het verhaal. De presentatie van de televisielessen is toebedeeld aan Hanco Kolk en Peter de Wit. Hanco Kolk: "*Wij krijgen de programma's in ruwe vorm binnen en werken die op onze eigen manier uit. We zetten er een eigen stempel op. Nee, het wordt geen* Mannetje en Mannetje *en we maken ook geen andere typetjes van onszelf. Al zullen er natuurlijk wel de nodige grappen in komen.*" De lessen duren een half uur en bevatten naast de eigenlijke cursus en de presentatie van het duo, korte interviews met auteurs en opnames die op lokatie zijn gemaakt. U hoort nog van ons. ML

Pinguins

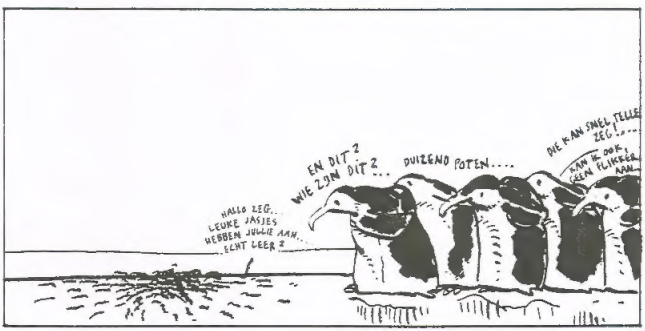
HALLO ZEG.. LEUKE JASJES HEBBEN JULLIE AAN.. ECHT LEER ?
EN DIT ? WIE ZIJN DIT ?..
DUIZEND POTEN....
DIE KAN SNEL TELLEN ZEG !....
KAN IK OOK LEREN FLIKKEREN AAN..
BERT VAN DER MEIJ

Van de eerste drie delen van **Het kristallen zwaard** is bij uitgeverij Oranje een luxe, gebonden editie verschenen met linnen omslag met opdruk. De 150 genummerde en gesigneerde exemplaren (inclusief een eveneens genummerde en gesigneerde prent) kosten ƒ150 per deel. Ze zijn in Nederland alleen verkrijgbaar bij Stripwinkel Richard (Amsterdam) en worden in België verspreid door Geknipt Papier. ML

Eindelijk is het dan zover. **Akira** -de animatiefilm- is nu ook tot het Nederlandse bioscoopdoek doorgedrongen. Het $7 miljoen kostende SF-avontuur, gebaseerd op de strips van Katsuhiro Otomo, volgt de vrienden Kaneda en Tetsuo tegen de achtergrond van de politiestaat Neo-Tokyo anno 2019. Realistische camerabewegingen, prachtige decors en een pijlsnelle montage maken *Akira* tot een indrukwekkende film. Naar verluidt zelfs nog interessant voor diegenen die de film al op video hebben gezien. Alle anderen verwijzen we naar *Zozolala 57*, waarin we uitgebreid op de film zijn ingegaan. ML

Inktvis-prutdukkie

Crepax-liefhebbers opgelet! De Italiaanse tegelfabrikant Cottoveneto heeft een lijn Crepax-produkten ontwikkeld die zich, naar eigen zeggen, probleemloos in iedere badkamer laat inbouwen. Met *Valentina* (zwart-wit tekening over 28 tegels) onder de douche? Geen probleem meer voor de fan die op deze originele manier aan zijn trekken wenst te komen. ML

Het doornemen van **(A Suivre)** levert altijd wel iets verrassends op, al hoeft dat niet altijd positief te zijn. Zo plaatste men in het 172e nummer een verhaal, getekend door ene Lele Vianello. Die kennen we niet, maar zijn stijl kennen we maar al te goed. Die lijkt zo goed op de tekenstijl van Hugo Pratt dat wij het donkerbruine vermoeden hebben dat hij een van zijn medewerkers moet zijn. En een naaste ook, want zijn stijl is bijna niet van die van de meester te onderscheiden. Wij beginnen te vrezen dat Pratt de laatste jaren niet meer zoveel zelf heeft getekend...
Wij vrezen nog meer: de voorpublikatie van *Intermezzo*, het laatste verhaal van Warnauts en Raives, in (A Suivre) is voltooid, maar op de laatste pagina's lijkt de inkleuring van sommige plaatjes wel met viltstift te zijn gedaan. Haastwerk, heren?
Gelukkig is er ook goed nieuws te melden: af en toe bestaat de bijlage van (A Suivre) uit *L'Echo des cités*, een krantje dat zogenaamd maandelijks verschijnt als bijvoegsel van het tijdschrift *Urbanismes & Architecture*. Makers zijn François Schuiten en Benoit Peeters, die op deze wijze hun fiktieve wereld van de Duistere Steden vorm geven. Het krantje bestaat uit 8 pagina's, is uitgevoerd in kleur en heeft schoonschrift als lettertype. Het is grotendeels gevuld met tekeningen van Schuiten in kleur en in zwart-wit. Eén van de krantenberichten is gewijd aan de familie De la Barque, die in Urbicande worden geverbaliseerd wegens het bezit van een antieke secretaire met sierlijk gedraaide poten en bijpassende stoel. De krant citeert een ontdane Eugen Robick, die z'n ogen niet kan geloven bij de aanblik van het anachronistische meubilair dat vloekt bij het door hem ontworpen interieur. In de aangehouden familie De la Barque menen wij echter de familie Schuiten te herkennen... PvG

Het **Sjors & Sjimmie Stripblad** begint in nummer 13 niet (zoals eerder aangekondigd) met *De schatten van koning Salomo*. Erik Heuvel (zie elders dit nummer) had nog niet voldoende pagina's af. Dit nieuwe *January Jones*-verhaal staat nu voor nummer 19 gepland. In nummer 14 starten *In de naam van de vader*, de nieuwe *Jerome K. Jerome Bloks* (Dodier) en *Spokenjacht*, de nieuwe *Lucky Luke* (Morris/Hartog van Banda). In nummer 15 wordt het 4-pagina's tellende verhaal *De Olympische Spelen in Lutetia* (Uderzo) gepubliceerd. Dit in Nederland nog niet eerder verschenen korte *Asterix*-verhaal werd in 1986 door een Franse krant gepubliceerd toen Parijs zich kandidaat had gesteld voor de organisatie van de Spelen (die ze dus niet heeft gekregen). In nummer 17 is *Xiii* terug. *Ave Maria* heet het nieuwe verhaal en dat schietgebedje is na het vorige album inderdaad op zijn plaats. Ach, hoop doet leven. Het album staat gepland voor november en door het grote succes van de serie zal ieder deel ook in een luxe jasje worden gestoken. Prijs: 1500-Bfr/ƒ85. Een andere serie van scenarist van Hamme, *Largo Winch*, zal waarschijnlijk niet meer in het Stripblad terugkeren. Sjors & Sjimmie kan pas kort voor de albumuitgave van het derde deel met de voorpublicatie beginnen. Omdat men niet nog eens een verhaal in het blad wil hebben waarvan het album al in de winkels ligt, wordt met spijt afscheid genomen van de avontuurlijke miljardair. ML

Deze zomer worden de **Olympische Spelen** in Barcelona georganiseerd en voor zo'n gelegenheid moet er natuurlijk een mascotte ontworpen worden. De Catalanen gaven die opdracht aan **Javier (Dzjabjee) Mariscal**, een uit Valencia afkomstige grafische kunstenaar. Mariscal schildert, doet aan design, decoreert en ontwerpt meubels. En hij tekent strips! Mariscal is zeker in eigen land een omstreden avant-garde figuur. Hij tekende strips voor tal van pionier-underground stripbladen en werkte vanaf 1980 voor het avantgardistische stripblad *El Vibora*. Enkele van zijn strips verschenen in in het door Art Spiegelman uitgegeven *Raw*. Zijn strips staan bol van dierenfiguurtjes die het midden houden tussen de lieflijkheid van een Disney en het surrealisme van een Herriman. Maar door

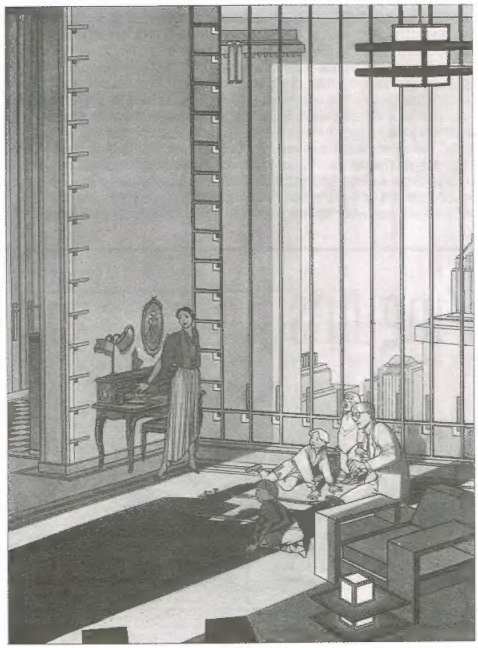

Schuiten

zijn figuurtjes steeds tot in het extreme te stileren en met perspektieven te knoeien leunt hij ook aan tegen het werk van Ever Meulen. Van de kant van de "serieuze" kunst zijn er invloeden van Warhol en Haring in zijn werk te ontdekken. Deze man werd dus door de catalaanse organisatoren gevraagd om een logo voor hun Olympische Spelen te ontwerpen, en zo ontstond Cobi, een zeer gestileerd hondje. **BP**

Als geïnteresseerde striplezer wil je natuurlijk je buitenlandse literatuur niet verwaarlozen, maar hebben jullie ook zoveel moeite met het bijhouden van het Deense *Seriejournalen*, het Zweedse *Bild und Bubbla*, het Finse *Sarjainfo* en de Noorse bladen *Tegn* en *Bobbla*? Dan is er nu goed nieuws, want genoemde stripinformatiebladen geven sinds april van dit jaar gezamenlijk **Nordic Comics Revue** uit; een blad dat de Scandinavische ontwikkelingen op stripgebied in het Engels samenvat. Het eerste numer bevat o.a. een interview met de Deense tekenares Sussi Bech, die bij ons enigszins bekend is met de serie *Nefriti* voor Oranje. Informatie: Nordic Comics Review, Tegnestuen Grimle, Husumgade 2-1.t.h., DK 2200 Købnhavn N, Denemarken. Prijs per nummer: ƒ3,50/Bfr.60 PvG

Enige tijd geleden was bij stripwinkel Eppo in Eindhoven een kleine expositie met originelen van **Hermann** te bewonderen (het nieuws kwam te laat om het nog op tijd in de Agenda te kunnen opnemen). Ter gelegenheid daarvan is in een beperkte oplage een katalogus uitgegeven, welke verzorgd is door Gibraltar (de uitgever van de zeer luxueuze serie herdrukken in zwart-wit van Bernard Prince en Comanche; zie ZozoLala 61). Dus je begrijpt: glanspapier, genummerd en gesigneerd en zeer duur (als je geluk hebt ƒ150,-/Bfr.3000). Er is ook een nog luxere uitgave, maar daar zullen we het maar helemaal niet over hebben. De katalogus bevat een aantal in zwart-wit gedrukte platen van de series die Hermann in de loop der jaren heeft getekend en enkele pagina's met in potlood geschetste pagina-indelingen. Als toegift is het volledige album *Lugubere verhalen* (in kleur) opgenomen. Boze tongen beweren dat dat te maken heeft met een gegarandeerde opname in Matla's stripkatalogus... PvG

De grote prijs van de stad Kortrijk ging dit jaar naar **Berthet** en **Tome**, die bekroond worden voor hun album *De weg naar Selma*. De prijs (een bedrag van Bfr. 50.000 (± ƒ2750,-) werd aan hem uitgereikt tijdens de stripbeurs die van 6 t/m juni jl. werd gehouden. Het is voor de derde keer, dat de grote prijs van de stad Kortrijk te beurt valt aan een uitgave uit de Collectie Vrije Vlucht van Dupuis. In vorige jaren ging de prijs namelijk al naar Cosey voor *De reis naar Italië* en naar Marvano voor *De eeuwige oorlog*. PvG

Poncia en Sic

P.O.S.S.E. betekent Publishers of Strange Stories in Extremo en is zowel uitgeverij die "strips, vreemde plaatjesverhalen en extreme comix" uit wil geven als amateurblad. Het tweede nummer is zojuist verschenen en opent veelbelovend met een verhaal over gebrek aan inspiratie. Via Malice in Wonderland (*Alice* in overdrive) komen auteurs Ruben Poncia en Sic op typische undergroundwijze tot een confrontatie met de uitgever. Waarom dit verhaal per se in het Engels moet is mij onduidelijk. Hoe dan ook vormt het wat mij betreft samen met het wat vervreemdende verhaal van Thomas Noordhoek over de reis van een junkie naar het einde van de nacht het beste -en tegelijk de hoofdmoot- dat het blad te bieden heeft. De rest van de bijdragen is wat flauw (verhalen over de menselijke tong) of bestaat uit uitgeversinformatie of bladlogo. Ik hoop dan ook dat het bladmotto "The stronger we get, the stranger our stories become" vooral voor nieuwe auteurs bedoeld is. Als extra bevrediging van de trendgevoeligheid van de lezer is aan dit nummer een set kaartjes (o.a. van Hanco Kolk en Aloys Oosterwijk) toegevoegd. P.O.S.S.E. kost 5 piek en is te bereiken op: Kinkerstraat 20 hs, 1053 DV, Amsterdam. TD

E. van Melkebeke - voorzitter van de Belgische Elfquest fanclub Fever Dream - heeft een **Elfquest Catalogus** samengesteld. Alle strips, boeken, magazines en andere artikelen van de geliefde elfen staan er overzichtelijk in vermeld en zijn (onvermijdelijk) van een prijskaartje voorzien. De catalogus bevat 44 (gekopiëerde) pagina's op A5 formaat en kost (incl. verzendkosten) 145 Bfr/ƒ10. Bestellingen, informatie en lid worden van de fanclub kan door te schrijven naar: E. van Melkebeke, Parkplein 5, 9000 Gent in België. ML

O U D E N U M M E R S

10 STUDIO ARNHEM, LUXE ALBUMS, STAMBOOM VAN DE FRANSTALIGE STRIP (24 PAG.) **30** HISLAIRE, LOUISE BROOKS (16 PAG.) **30 LUXE** IDEM OP ZWAAR, GLANZEND PAPIER **31** MILTON CANIFF, STEVE CANYON-STRIP, DUITSE STRIPS, A. DEN DOOIER (20 PAG.) **32** RAVEN EN ROUFFA, DE VERDWENEN JUWELEN (28 PAG.) **33** WINDIG EN DE JONG, URGO - ZOON VAN FNIRWAK, BRT-STRIPKWIS, DE ONNOEMBAREN (16 PAG.) **35** PRATT, BRECCIA (24 PAG.) **36** FRANK MILLER, E.P. JACOBS, THE MUMMY (24 PAG.) **38** DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULÊME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **40 BIS** SPECIAAL DUBBELNUMMER OVER ALBERTO BRECCIA EN BERNIE KRIGSTEIN, MET VAN BEIDE EEN KOMPLETE KORTE STRIP (44 PAG.) **41** STERNE, HARRY BALM, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **47** JULSING, STRYPTOGRAM-OPLOSSING, K.A. (24 PAG.) **48** BERTHET, ROMITA SR., K.A., WATCHMEN (20 PAG) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIE-TEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **60** ZOZOLALA 10 JAAR, MARVANO, PETER VAN DONGEN, K.A., GINE, RIVIÈRE I, NORMA (32 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE (32 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN F 3,00 PER STUK, MET UITZONDERING VAN **30 LUXE**, DIE F 3,50 KOST, EN **ZOZOLALA 50**, DIE F 4,50 KOST. BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE ARNHEM, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE NUMMERS. LEZERS IN BELGIE KUNNEN OOK BESTELLEN MIDDELS EEN EUROCHEQUE.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl/BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redactie.

Te verschijnen in juni:

ABRAHAM STONE 2: De bron van het kwaad (Kubert) Arboris; 8,95/180 sc, 17,95/360 hc.
ARIA SPECIAL (Weyland) Lombard; 13,95. *Bevat de delen 3, 10 en 11.*
ARSÈNE LUPIN: Het meisje met de groene ogen (Leblanc/ Duchateau/Geron) Lefranq; 8,50.
BELLOY 1 (Uderzo/Goscinny) Lefranq; 8,50.
BESSY NATUURKOMMANDO 23: De mijn; Standaard; 5,95/110.
BIGGLES: De dans van de Spitfires (Johns/Bergèse) Lefranq; 8,50.
COLLECTIE CODE SPECIAL; Lombard; 13,95. *Bevat De Ayacks, Duivels van Maletor, Vrienden van Loue.*
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 9: Donald Duck als Kangaroe (Barks) Big Balloon; 6,95/150. *Herdruk.*
DE LIEDEREN VAN PROFESSOR CHORON (Vuillemin/Choron) Loempia; 55,00. *Teksten in originele Franse versie met Nederlandse vertaling plus een cassette met Franse liedjes.*
DE RODE RIDDER 142: De rattenkoning (Biddeloo) Standaard; 5,95/110.
DOORZON VAKANTIEBOEK 3 (De Jager) Big Balloon; 9,95/180.
DRACURELLA 2: De zoon van Dracurella (Ribera) Arboris; 8,95/180.
FOLLIES 30: Cleo's eerste avontuur; Loempia; 12,50.
FOLLIES 31: Fotomodel gevraagd; Loempia; 12,50.
FOLLIES 32: Pas getrouwd; Loempia; 12,50.
JULIE, KLAARTJE EN CECILE 9: Het eeuwenoude balsem (Sidney/De Bom) Lombard; 8,25.
LOUP DURAND: Daddy 2; Lefranq; 11,50.
MICHEL VALIANT 55: Gekke geschiedenis (Graton) Semic; 7,95.
NINO 2: De prinses van Manhattan (Stallaert/Leemans) Lombard; 8,25.
OOM DAGOBERT 48: De slaapmachine (Barks) Big Balloon; 6,95/150.
PARODIEREEKS 8: Vieze varkens worden niet vet (Malik/Kox/ Jidéhem/Carpentier) Arboris; 8,95/180. *De uitgever wel (verstripping van schunnige liedjes).*
ROBERT EN BERTRAND 94: Het holle huis; Standaard; 5,95/110.
SJORS EN SJIMMIE 25: Feest (Van der Kroft/Van Die/Plijnaar) Big Balloon; 7,95/150.
SPACE GORDON; Lefranq; 8,50.
SUSKE EN WISKE FAMILIESTRIPBOEK; Standaard; 12,50/225.
TRENT 1: De dode man; Dargaud; 9,95.
UIT LIEFDE VOOR DE KUNST: De affaire van Rotten (Letendre/ Rey/Behe) Dargaud; 9,95. *Door de tekenaars van Doodzonde.*
URBANUS 36: Arofnogneu (Linthout/Urbanus) Loempia; 5,95.
VERZAMELDE WERKEN VAN MOEBIUS 8: De ogen van de kat (Moebius) Arboris; 24,95/495. *Speciaal voor deze versie ingekleurd.*

Te verschijnen in juli:

COR MORELLI 3: Beiroet (Oosterwijk) Big Balloon; 7,95/150.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 72: Donald Duck als pechvogel (Barks) Big Balloon; 6,95/150.
DE FAMILIE FLODDER 1: Flodder in Amerika (Bosma/Koek) De Vrijbuiter; 8,25.
DE FAMILIE FORTUIN 4: Hèhè (De Wit) Big Balloon; 7,95/150.
DE KRONIEKEN VAN DE ZWARTE MAAN 2: Stormwind (Ledroit/ Froideval) Arboris; 8,95.
DONALD DUCK POCKET 4: Doedelzakeiland; Big Balloon; 7,50/150.
GOTLIB 2: Rhaa Lovely (Gotlib) Arboris; 19,90. *Na Koos Voos volgen nu de Rhaa Lovely-albums van Gotlib met 80 à 90 pagina's per keer; helaas alleen in slappe kaft.*
HET MERKTEKEN VAN DE HEKS: De alchimist (Redondo/Harriet) Big Balloon/ Alpen; 14,95/275.
IN DE LOOPGRAVEN 1: Wat 'n klotedag; Arboris; 8,95.
LEONARDO 19: Op heterdaad (Turk/De Groot) Big Balloon/Alpen; 7,95/150.
OP ZOEK NAAR DE TIJDVOGEL 1: De hoorn van Ramor (Loisel/Le Tendre) Dargaud; 9,95. *Herdruk als eigen reeks, dus niet meer in de Collectie Charlie.*
SLAINE 5: De dood van Slaine (Mills/Bisley) Arboris; 8,95 sc, 17,95 hc. *Slot.*
STAMGASTEN 21: Vreemdelingenlegioen 21 (Van Driel) Land Productions; 8,95.
VERLOREN TOEKOMST 1; Arboris; 9,95 sc, 18,95 hc.

Niet aangekondigd toch verschenen:

BRIEVEN UIT DE BAR 1 (Stassen/Lapière) Dupuis; 22,00. *Zie LO.*
CATCLAW 1: Ratsody in Blue (Kerac) Arboris; 8,95.
CHARLY 2: Het verloren eiland (Magda/Lapière) Dupuis; 16,50.
DE ANDERE WERELD 1: Het land van de herfst (Rodolphe/Magnin) Arboris; 8,95. *Zie Laatste Oordeel.*
DE ZOON VAN DE AREND 6: De reis naar Bohemen (Faure) Arboris; 8,95.
JAN, JANS EN DE KINDEREN 21 (Kruis) Joop Wiggers; 7,95.
LODEWIJK: Compleet (De Smet) Boemerang/Torpedo; 29,50. *Alle Lodewijk stroken in één bundeling met harde kaft, genummerd en gesigneerd, in een oplage van 750 stuks.*
MIJN MOEDER BEGRIJPT MIJ NIET (De Kort) C.I.C.; 14,95.
PONTIAC REVIEW 3: Het schaamdeel (Pontiac) Het Raadsel; 34,95.
REIZIGERS (Andreas/diverse scenaristen) Oranje; 39,50. *Wordt alleen uitgegeven in harde kaft met stofomslag, in een oplage van 1500 exemplaren. Zie LO.*
SNEEUW 5: Il Diavolo (Gine/Convard) Glenat; 8,95.
STAMGASTEN 20: Sky High (Van Driel) Land Productions; 8,95.
VIJFTIEN EN EEN 1/2 (Kruis) Joop Wiggers; 7,95.
VROUWEN IN 'T WIT 9: Spuitje roer mij niet (Bercovici/Cauvin) Dupuis; 8,25.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Arnhem. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels
FINANCIËN:
Postbank giro 3253937 t.n.v. Stichting Zet.El te Arnhem
ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op bovenstaand girorekeningnummer, met vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr.....
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, HOLLAND
Druk: SSN Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Carl Bieker, Paul van Gramberghen en Mike Leenders
VORMGEVING EN OPMAAK:
Marije Bijl, Toon Dohmen, Leo Kleiboer en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Michel Clessens, Jurry Heshusius, Inktvis-Prutduktie, Bart van der Meij
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Rob van Eijk, Erik Heuvel, Pascal Lefèvre, Bart Pincaal

© 1992
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, NL